

6. ”KYNTTILÄ, JOKA VALAISI...”

Sivistysliitto vakiinnutti muutamassa vuodessa asemansa suomalaisessa työväenliikkeessä, ja voi myös sanoa suomalaisessa yhteiskunnassa, muiden kansansivistysjärjestöjen rinnalla.

Opintokerhoista ja luentotilaisuuksista tuli olennainen, yhä luontevammaksi muuttuva osa paikallisen työväenyhdistyksen, ammattiosaston ja muidenkin työväenjärjestöjen toimintaa.

Yhteiskunnalliset rajat valkoisen ja punaisen välillä olivat verraten selväpiirteiset, eikä niiden ylitse helposti liikuttu. Toki oli niitäkin, joita jako ei suoranaisesti koskenut tai jotka eivät siitä piitanneet. Molemmiin puolin oli kyllä runsaasti henkilöitä, jotka katsoivat hyvin tarkkaan, mennäänkö iltamahuveihin työväentalolle vai suojeluskuntatalolle; siinä oli tiukka rajaviiva. Tarkkaan seurattiin mökin ikkunasta, menevätkö naapurit oikeaan vai väärään iltamapaikkaan. Lapsetkin oppivat pian käytettiinkö omaa osuusliikettä vai porvarillista.

Sivistysrienoissa samoin kuin erilaisissa kulttuuritapahtumissa oli raja monesti kuitenkin helpommin ylitettävissä, varsinkin suuremmissa asutuskeskuksissa. Samaan aikaan Sivistysliitolla ja muilla sivistystyötä tekevillä valtakunnallisilla järjestöillä kuten esimerkiksi Kansanvalistusseuralla oli monissa käytännön asioissa tiivistä, osin hyvinkin luontevaa yhteydenpitoa.

Opintokerhot ja luentotilaisuudet nivelyivät elimellisesti tuohon työväestön paikalliseen kokonaisuuteen, minkä keskeisenä tukikohtana, kotina, oli oma työväentalo tai muu vastaava vakinainen kokoontumistila. Yhteisön osaset tukivat toisiaan taloudellisesti, poliittisesti, sosiaalisesti sekä kulttuuri- ja sivistystoiminnan osalta.

Kaupungin tukemana

Helsingin kunnallisilla vuokrataloilla, ilmeisesti Vallilan työläiskaupunginosan ”kuntseissa” Mäkelänkadun varrella,¹ toimi kolmekin opintokerhoa jo kaksikymmenluvun puolivälissä. Niissä oli jäseniä yhteensä runsaat 50. Niiden ja samalla koko kerrostalokokonaisuuden sivistystyön mahdollisuudet olivat aivan poikkeukselliset. Kaupunki oli jopa varannut työläisten valistustoimintaa varten yhden huoneiston, jossa voitiin kokoontua. Sinne tuli kaupungin tilaamana myös lukuisia lasten-, nuorten- ja raittiuslehtiä ja olipa siellä vielä 200 niteen kirjastokin. Vuonna 1926 valistustoimintaa johti näiden kunnallisten talojen aikaansaapana emännöitsijänä toiminut kotitalousneuvoja Lyidia Saarikivi.

Toiminnassa keskityttiin erityisesti lapsiin ja nuoriin. Heille oli lukutupa avoinna perjantaisin ja sunnuntaisin. Lisäksi kerran viikossa pidettiin kahden nuorten kerhon opintokokoukset. Ne olivat samalla käsityöiltoja. Luettavana oli ainakin Johannes Linnankosken teoksia. Niistä keskusteltiin ja niitä luettiin myös kotona. Sunnuntaisin oli ohjelmallinen kokous, jossa kerholaiset pitivät puheita, lausivat runoja ja lukivat kertomuksia. Yleensä sunnuntaiksi ilmestyi myös käsin tehty oma

¹ Ks. esim. Tuomisto 1977 s 8–9; ”punakuntsit” olivat puurakenteisia, yleensä punamullalla tai punaisella maalilla maalattuja, ”rapakuntsit” olivat puolestaan rapattuja kivitaloja. Mäkelänkatu 45 oli aikanaan poikkeuksellisen mittava kerrostalokokonaisuus, suuri edelleenkin.

kerholehti *Pyrkimys*.

Äitien kerho kokoontui puolestaan keskiviikkoisin, kertoi talojen kerhotoiminnasta selostuksen laatinut nimimerkki Äiti. Heillä oli yleensä käsityöt mukana, ja samalla lukukerhossa paneuduttiin Minna Canthin teoksiin yhden lukiessa vuorollaan ääneen. Välillä myös laulettiin ja soitettiin. Äideillä oli kuukauden viimeisenä keskiviikkona ohjelmallinen kokous, jossa kuultiin myös lastenkasvatukseen liittyviä puheenvuoroja. Joskus tehtiin tutustumiskäyntejä esimerkiksi osuusliike Elannon leipomoon tai työväensuojelua esittelevään näyttelyyn. Toiminta oli siten hyvin monipuolista, paljon muutakin kuin opintoaiheisiin paneutumista.

Sulan maan aikana äideille, ilmeisesti nuorillekin, oli tarjolla kesäteatteria – todennäköisesti Vallilan metsikössä – sillä Kansan Näyttämö antoi vapaalippuja 20–25 hengen ryhmille. Opintokerhoilla oli myös yhteinen vene, Pyrintö, johon mahtui kerrallaan jopa 40 henkeä. Sillä tehtiin kesätorstaisin ja sunnuntaisin souturetkiä raittiusyhdistys Koiton hallinnoimaan Lammassaareen Vanhankaupunginlahdella. Kesällä myös leikittiin lapsikatraan kanssa ulkoleikkejä, pelattiin pallopelejä ja urheiltiinkin.

Tammikuussa 1926 kävi kolmisenkymmentä nuorta kerholaista retkellä Työväen Akatemiassa Kauniaisissa. Se on ollut aikamoinen retkipäivä tuon ajan kulkuneuvoja ajatellen. Vierailijat esittivät ohjelmanumeroita ja veivät uusimman kerholehtensä tuliaisiksi. Akatemian oppilaiden puolesta puhui Uno Nurminen ja vierailijoiden edustajana Lydia Saarikivi. ”Lopuksi leikittiin”, kertoi uutisteksti.²

”Valtaisa hyörinä...”

Edellä on jo esitelty joidenkin opintokerhojen tai sivistystoimikuntien toimintaa liiton alkuvuosilta. Otettakoon tässä esimerkiksi hämäläinen Ruoveden kunta ja siellä 1920-luvulla virinnyt poikkeuksellisen laaja sivistystoiminta.³

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmiin talletetuissa laajoissa muistelmissaan on TSL:n toiminnassa monin tavoin vaikuttanut Paavo Niemi kertonut liittyneensä 17-vuotiaana Ruovedellä Ylä-Kolkin työväenyhdistykseen. Siinä oli tuolloin, vuonna 1923, parikymmentä jäsentä, ja muitakin nuoria alkoi liittyä mukaan.⁴

Aika oli otollista työväen kulttuuritoiminnalle ja sivistystyölle, vaikka työväenyhdistyksen talo oli vanha ja kehnossa kunnossa. Isoa salia ei talvella voitu edes lämmittää. Silloin ”kippuroitiin

² Uutistekstiä opintokerhotoiminnasta Työväenopisto 2–3/1926.

³ Ruovedellä oli 1918 hyvin vähän punaista ja valkoista terroria, mutta vankileirit muodostuivat kohtaloksi yli 200 punaiselle. Seurauksena oli poikkeuksellisen runsaasti punaorpoja. Mielenkiintoista oli, että punaorpuhullosta huolehti sosialidemokraattisenemmistöinen kunnanvaltuusto (Warsell esim. s 142–143). Tässä jää avoimeksi, loiko tällainen huolenpito pohjaa vahvalle järjestö- ja opintotoiminnallekin.

⁴ Seuraava perustuu lainauksineen vuonna 1974 koneella kirjoitettuun muistelmakokonaisuuteen, Paavo Niemi: Työväen sivistystyömuistoja (Työväen muistitietokokoelmat; tämän ja useimmat muutkin tässä tutkimuksessa hyödynnetyt muistelukset etsi luettavaksi tutkija Matti Kauppi, Työväen Arkisto).

ravintolahuoneessa, joka riittikin kokousten pitoon ja ohjelmien harjoitteluun jotenkuten”, on Niemi muistellut.

Iltamia järjestettiin innolla kesäisin, sulan maan aikana. Niissä oli näytelmiä, lausuttiin runoja ja luettiin satuja. Lopuksi tanssittiin. Tavallisesti iltamia edelsi vielä päiväohjelmaa. Niihin sisältyi urheilua ja lisäksi monenlaisia kenttäpelejä, joilla ”pyydystettiin rahaa yhdistykselle”.

Kun työväentalo sitten onnistuttiin kunnostamaan talkoilla, ja saatiin lämmitys kuntoon, alettiin järjestää iltamia myös talvisaikaan. Niihin liittyivät puolestaan esimerkiksi hiihtokilpailut. ”Se oli pienen kylän työväenyhdistyksen valtaisa hyörinää, siinä oli omalla tavallaan mukana koko jäsenistö.” Yleisönä oli Niemen muistelun mukaan lähes koko kylän väki, joitakin yksittäisiä maatalojen isäntiä ja emäntiä lukuun ottamatta.

Muissakin Ruoveden työväenyhdistyksissä (puoluetilastojen mukaan yhteensä 13 kpl) oli vastaavanlaista toimintaa. Sitä organisoivat Ruoveden sos.dem. kunnallisjärjestö ja Ruoveden työväen sivistystyötoimikunta. Jälkimmäisen henkisinä sieluina olivat paikkakunnalle muuttonsa jälkeen vuodesta 1927 alkaen kunnankirjuri Santeri Saarikivi ja hänen puolisonsa Lyydia Saarikivi, jonka edellisenä vuonna tapasimme Helsingissä.⁵

Sos.dem. kunnallisjärjestö järjesti kirkonkylän työväentalolla henkisiä kilpailuja. Niihin vedettiin mukaan myös Ylä-Kolkin työväenyhdistyksen nuoret voimat. Paavo Niemi on muistellut, miten hän askel askeleelta siirtyi työväen sivistystyöhön. Sitähän jossain muodossa olikin jo toiminta oman talon näyttämöllä. Saarikivet ”työnsivät minua eteenpäin niin hienosti, etten sitä edes ajallaan huomannut”, on Niemi kertonut.

Kurssilta kurssille

Askel eteenpäin oli syksyllä 1929 Hämeen pohjoisen sos.dem. piirijärjestön järjestämä järjestötoiminnan kurssi Ruoveden työväentalolla. Ylä-Kolkin yhdistys lähetti kurssille Paavo Niemen ja Lauri Järvenpään.

Kurssi sisälsi etupäässä järjestöoppia, ja yhtenä kouluttajana oli Sivistysliiton Arvi Hautamäki. Hän luennoi opintokerhotoiminnasta. Seuraavana vuonna olikin jo vuorossa Ruoveden kirkonkylän työväentalolla järjestetty opinto-ohjaajakurssi. Sen järjestivät TSL ja paikallinen sivistystyötoimikunta.

⁵ Saarikivet ehtivät elämänsä aikana olla mukana monissa työväenliikkeen tehtävissä ja monella paikkakunnalla, samalla erinomaisina esimerkkeinä sivistystyön paikallisista toimijoista. Santeri Saarikivi (1877–1969) toimi piirisihteerinä ja kolmeen otteeseen sos.dem. kansanedustajana vuosien 1908–17 kuluessa. Hän laati TSL:lle jo varhain kunnallistiedon alkeiskurssin aineiston. Ruovedellä hän oli pitkään sivistystyötoimikunnan puheenjohtajana; ks. P-o [Lyyli Takki]: Kaksi etulinjan uskollista. Työläisopiskelija 7/1943; esim. Pohjois-Karjalan kokemuksista Partanen s 45. Lyydia Saarikivi (1880–1959) oli sos.dem. kansanedustajana 1919–21, toimi Ruovedellä asuessaan sairaalan ja parantolan taloudenhoitajana sekä myös työväen näyttämön johtajana; Saarikivistä ks. Suomen kansanedustajat II s 887–888; Kuopion vuosilta ks. Tuomisto 1982b, esim. s 214–224.

”Tuo kurssi oli täysosuma”, on Niemi muistellut. Kouluttajina olivat Lyydia Saarikivi ja Arvi Hautamäki, joka ”ei sietänyt mitään luhvaamista ja vaati utteraa keskittymistä puheena oleviin asioihin”. Kymmenen päivän kurssilta palasi Ylä-Kolkin työväenyhdistykseen neljä intoa puhkunutta nuorta miestä. Syksyllä 1930 järjestettiin näyttävästi Ylä-Kolkin työväentalolla opintokerhojen alkajaistapahtuma, juhlapuhujana Lyydia Saarikivi.

Kerhoja päätettiin perustaa kerralla peräti neljä: järjestöopin, kunnallistiedon, valtio-opin ja suullisen esitystaidon kerhot. Yhdistyksen jäsenmäärään nähden kerhoja oli todella runsaasti, mutta kun innostus oli suurta, pyrkivät monet osallistumaan useaan yhtä aikaa. Ratkaisuna opintokerhot kokoontuivat ajallisesti limittäin.

Niemi on muistellut, että ”me aktiivipojat osallistuimme kaikkiin neljään aiheeseen ja meidän mukanaamme joitakin muita. Yhdistyksen silloisista jäsenistä tuskin ainoakaan oli osallistumatta jonkin kerhon toimintaan, suullisen esitystaidon kerho oli se, joka kokosi eniten osallistuvia”.

Kerhotoiminta pysyi kylässä vireänä. Kesäkausina opintokerhojen vetäjät järjestivät retkiä kerhotyön nimissä. Paavo Niemen johtopäätökseen voidaan helposti yhtyä: ”Ylä-Kolkin työväenyhdistys opintokerhoineen oli kynttilä omassa miljöössään, valo, joka valaisi omia ympyröitä laajemmalle.”

”Perustakaa vain...”

Ruovedellä toimi opintokerhoja 1920-luvun loppupuolelta alkaen lähes jokaisessa työväenyhdistyksessä. Otettakoon sieltä vielä yksi esimerkki. Siinäkin toiminnan keskiössä oli Lyydia Saarikivi.

Ruoveden kirkonkylän sos.dem. työväenyhdistyksen naisjäsenet ryhtyivät puuhaamaan syksyllä 1927 yhdistyksen alaista opintokerhoa. Lupaa perustamiseen jouduttiin pyytämään työväenyhdistykseltä, ukkoyhdistykseltä. Sen varttuneet ja elämää jo nähneet miehet sanoivat: ”Perustakaa vain, mutta ei se elä vuottakaan...”⁶

Työväenyhdistyksen naisten opintokerhon syntysanat lausuttiin kirkonkylän työväentalon pihalla, perunakuopan reunalla, lokakuussa 1927. Mukaan tuli 16 naista ja opinto-ohjaajaksi sekä puheenjohtajaksi valittiin Lyydia Saarikivi. Kerho alkoi kokoontua työväentalolla torstai-iltaisina – ja niitä kokoontumisia jatkui sitten ainutlaatuisesti vuosikymmenestä toiseen.

Kerho aloitettiin lukukerhona, Minna Canthin teoksilla. Välillä kerholaiset lausuiivat muidenkin tekstejä, lauloivat ja tekivät käsitöitäkin. Linnankosket ja Haanpää luettiin tarkoin. Kerhon nimi muutettiin kirjallisuuserhoksi. Ainakin kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan se kokoontui parikymmentä kertaa vuodessa käyden läpi ”huomattavan määrän kotimaista sekä vähän

⁶ Lainaus opintokerhon 20-vuotisselostuksesta Työläisopiskelija 7/1947; lähteenä käytetty lisäksi Raili Ruusala: ”Laulelosi nuoruuden...” Työläisopiskelija 8/1957; 7/1937; 9–10/1959.

ulkolaistakin kirjallisuutta”. Osallistujamäärä kasvoi, muutamat jäivät pois, uusia tuli tilalle.

Kirjallisuus oli vain yksi osa kerhon toimintaa. Lyidia Saarikivi ohjasi itse kerhoa sen 18 ensimmäistä vuotta. Kirjallisuuden lisäksi opiskeltiin kunnallisia asioita ja sosialismin historiaa. Kerran kuussa pidettiin alkuvuosina lisäksi paikalliselle yleisölle ohjelmallinen iltama kerholaisten omin voimin.

Kerhon parissa harrastettiin näytelmiä, lausuntaa, myös joukkolausuntaa ja laulamista. Anna Jokisen ohjauksella voimisteltiin ja opeteltiin kansantanssia. Kerhon valmistamissa näytelmissä naiset hoitivat myös miesten roolit, näin esimerkiksi Minna Canthin *Papin perheessä* (1891). Vuosijuhlissa oli säännöllisesti hyvin monipuolista ja luonnollisesti ihan itse tehtyä ohjelmaa. Retketkin kuuluivat toimintaan. Kokonaisuuteen aluksi kuuluneet nuorten ohjelmakerho ja varhaisnuorten satukerho siirtyivät sittemmin työläisnuorisoseuran hoidettavaksi.

Ruoveden naisten kirjallisuuserho jatkoi toimintaansa harvinaisen pitkään vuosikymmenestä toiseen. Uudempikin kirjallisuus tuli aikanaan tutuksi, esimerkiksi Eeva Joenpellon ja Veikko Huovisen tuotanto. Tuttu joukko pysyi hyvin koossa, muutoksia tapahtui vain harvakseltaan. ”Iloinen seura ja vilkas toiminta pitävät mielen virkeänä”, vakuuttivat kerholaiset 30-vuotisjuhlissaan yhteydessä vuonna 1957 maisteri Raili Ruusalalle. Kerhon lempilaulukin kajahti ilmoille: ”Laula, kun sull` riemuineen nuoruus aukeaapi: sydäimestä sydämeen laulun voima saapi”.⁷

”Lujille otettiin, sisua kysyttiin!”

Ruoveden sos.dem. työväenyhdistyksen naisten kirjallisuuserho on erinomaisen kaunis ja vaikuttava esimerkki siitä, miten moniulotteista ja pitkäjänteistä sivistystoimintaa voi olla. Tavallista oli 1920-luvulla kuitenkin se, että opintokerhon toiminta päättyi jossain vaiheessa, kun alkuperäisen uteliaisuuden tai tiedonhalun tarve oli tyydytetty. Sen jälkeen saatettiin aloittaa uusi kerho, samoin tai osittain uusiutunein osallistujavoimin. Joskus tuli enemmänkin taukoa.

Työläisopiskelijan sivuilla kerrottiin vuosien varrella monista vastaavanlaisista kerhokokemuksista, joskaan ei ehkä aivan niin laajasta, yhden kunnan alueella tapahtuneesta kuin Ruovedellä. Poikkeuksellisen pitkäikäisiä opintokerhoja oli hyvin harvassa. Esimerkiksi Uudellamaalla toimivat parikymmentä vuotta vain vuonna 1927 aloittaneen Otalammien työväenyhdistyksen ja vuonna 1928 käynnistyneen Lohjan sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhot.⁸

Etelä-Hämeessä perustettiin vuonna 1928 ensimmäiset sivistystyöjärjestöt Hämeenlinnaan ja Janakkalaan. Lisää opintokerhoja yritettiin saada alulle, kansantajuisia luentoja pidettiin ja erilaisia opintopäiviä. Ensimmäiset opintojohtajakurssit järjestettiin liiton kanssa Hämeenlinnassa vuonna 1929. Kurssille ilmoittautui 31 henkilöä 27 alueen eri kunnista. Viikon kurssilla olivat

⁷ Kerho jatkoi toimintaansa vielä siinä vaiheessa 1959, kun sen ensimmäinen ohjaaja Lyidia Saarikivi kuoli. Kerhon toiminnan mahdollisesta päättymisestä ei ole tietoa.

⁸ A. V-ti [Anni Vallanti]: Havaintoja Uudenmaan kerhoista. *Työläisopiskelija* 2/1946.

luennoitsijoina muun muassa N. R. af Ursin, Väinö Voionmaa ja Pekka Railo. Hausjärvelle perustettiin seuraava sivistystyöjärjestö vuonna 1938.⁹

Kerhotoiminnassa oli monenlaisia vaikeuksia. Pitkät ja hankalat matkat olivat yhtenä pulmana. Waldemar Rantoja on muistellut opintokerhotoimintaansa 1920–30-luvun taitteessa Etelä-Pohjanmaalla: ”Opintokerho Alavuden aseman työväentalolla. Amerikasta kotiutunut autokorjaamon omistaja, leipurimestari, sahantyömiehiä, räätälimestari – kaikki kumartuneina kirjoihin hämärän lampun alla, ja opinto-ohjaajan piti raskaan päivätyön päätyttyä talsia pimeässä ja sateessa kehnoa tietä edestakaisin noin 18 kilometriä! Lujille otettiin, sisua kysyttiin!”¹⁰

Alastaron Hennijoella syntyi opintokerho lokakuussa 1922. Mukaan lähti 13 henkilöä. Vielä ei ollut omaa työväentaloa, vaan kokoonnuttiin jäsenten kotona. Mukana olleet halusivat, että opiskeltavien kirjojen tuli olla jännittäviä. Niinpä aluksi hankittiin Konrad Lehtimäen teoksia, mutta ne osoittautuivat kuitenkin liian raskaiksi. Sitten aiheet vaihtelivat: avioliitosta, nuorisoin käytöksestä, ajattelamisen taidosta ja elämisen taidoista, kaikista hankittiin tietoja ja keskusteltiin. Näiden jälkeen siirryttiin kansantalouteen, sitten kunnallispolitiikkaan. Aiheet todettiin ”melko raskaiksi”, mutta kiinnostuneita riitti, vaikka kerholaiset 1920–30-luvun kuluessa paljon vaihtuivatkin.¹¹

Satakunnassa, Porin sos.dem. nuorisoyhdistyksessä, virisi opintokerhotoiminta vuonna 1925. Eri vaiheissa toimivat muun muassa sosialismin ja kaunokirjallisuuden kerhot. Esperantokin oli aiheena myöhemmin. Mukana oli lisäksi koko ajan myös erityinen ohjelmanharjoittelukerho, joka tuotti hyviä tuloksia ”ainakin nuorempaan väkeen nähden”. Hieman poikkeuksellisen voidaan pitää puutarhakerhoa, joka paneutui yhdistyksen omistaman maapalstan puutarhan hoitoon.¹²

Porin sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho sai alkunsa toukokuussa 1927. Kerho keskittyi yhteiskunnallisiin aiheisiin, kuten tullikysymyksiin, verotukseen, huoltoalan kysymyksiin jne. Näiden varsinaisten opintoaiheiden lisäksi kerhon kokouksissa luettiin kaunokirjallisuutta. Kerho kokosi itselleen vähitellen jopa oman lainakirjaston.¹³

Kun Erkki Uusiniitty pääsi syksyllä 1926 ruotuväestä eli varusmiespalveluksesta, hän kuuli Porissa järjestettävistä opinto-ohjaajakursseista. Kurssilla ”sai Hautamäen Arvi taotuksi visaiseen päähäni opintokerhon tarpeellisuuden”. Kurssin käyneen aloitteesta perustettiin sitten Ulvilan Vanhankylän työväenyhdistyksen opintokerho. Toiminnassa heijastui jonkin verran työväenliikkeen sisäistä suuntariitaa, varsinkin kun aluksi opiskeltiin Suomen historiaa. Sittenkin opiskeltiin pääosin TSL:n kirjeopiston avustuksella järjestöasioita, kirjanpitoa, kotitaloutta, lausuntaa, ohjelmansuoritusta, yhdistyslainsäädäntöä sekä kunnallisoppia ja kunnallista lainsäädäntöä.

⁹ Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen Piirijärjestö ry otteita toiminnasta 1971–2000. Kirj. Terttu Tuomi-Koskelin. Turenki, Jaarli 2001 (jatkossa Etelä-Hämeen Piirijärjestö), s 5.

¹⁰ Waldemar Rantojan muistelmia Työläisopiskelija 7/1949, myös lainaus. – Rantojasta, joka oli käynyt myös Työväen Akatemian vuosikurssin 1927–28, tuli sittemmin työläiskirjailija.

¹¹ Fanny Alitalo: Alastaron Hennijoen opintokerho. Työläisopiskelija 9/1940.

¹² Eeva Väre: Porin sos.-dem. Nuorisoyhdistyksen opintokerho. Työläisopiskelija 9/1940, myös lainaus.

¹³ Hilma L[aine]: Porin sos.-dem. naisyhdistyksen opintokerhon toimintaa vuosien varrella. Työläisopiskelija 1/1950.

Viimeksi mainittuun aiheeseen paneuduttiinkin viitenä peräkkäisenä vuonna. Lähes kaikki kerholaiset olivat mukana järjestötehtävissä ja siten he voivat heti ”kuumaltaan” soveltaa oppimiaan asioita käytäntöön, myös kunnallishallinnossa, kunnanvaltuustossa ja lautakunnissa.¹⁴

Yhteistyön merkeissä kerrottiin TSL:n opintokerhojen toiminnasta joskus myös Työväenopistojen liiton lehden *Työväenopiston* sivuilla. Esimerkiksi Lopen Hunsalassa aloitti työväenyhdistyksen parissa kaunokirjallisuuden opintokerho vuoden 1926 alussa. Opintoja johti rouva Telén, joka oli osallistunut heti Työväen Akatemian ensimmäiselle vuosikurssille.¹⁵ Kerhossa oli 13 jäsentä, ja erityisesti harjoiteltiin joka keskiviikko joukkolausuntaa, mikä oli kaksi- ja kolmekymmenluvulla varsin suosittua iltamaohjelmistossa. Launosten opintopäivillä saatiin lisää käytännön ohjausta, kertoi nimimerkki ”Mukana oleva”.

Nimimerkki Sihteeri kertoi puolestaan samana vuonna käynnistyneestä Viipurin työväen opintokerhosta. Se kokoontui perjantai-iltaisina sosialidemokraattien piiritoimistossa, ja opintojohtajana toimi Ernst Lähde. Kerhon kymmenen jäsentä paneutuivat Ranskan vallankumouksen historiaan, keskeisenä lähdeoksenaan Väinö Voionmaan laaja, kaksiosainen *Sosialidemokratian vuosisata*, mutta muitakin teoksia hyödynnettiin.¹⁶

Arvi Hautamäki korosti 1970-luvun alussa haastattelussaan erityisesti vuosikymmenten takaisen kunnallispolitiikan opintotoiminnan huomattavaa merkitystä. Hautamäen mukaan SDP:n ja TSL:n järjestämällä lukemattomilla viikonloppujen kursseilla ennen muuta kaksi luennoitsijaa kasvattivat ”työväenliikkeen ensimmäisen kunnallismiesten ja -naisten polven”. He olivat puoluesihteerin avustaja, kunnallissihteeri J. E. Janatuinen, joka oli myös Akatemian kunnallistiedon opettaja,¹⁷ sekä Hyvinkään kauppalaajohtajana (1926–28) ja Helsingin apulaiskaupunginjohtajana (1930–31) toiminut Rieti Itkonen. Arvokasta oli luentoja ja kaikkien koulutustilaisuuksien ohella myös kunnallistiedon opintokerhojen käynnistyminen.¹⁸

Keski-Suomessa Jyväskylän työväenyhdistys ryhtyi pian sisällissodan jälkeen, vuonna 1920, järjestämään yleisöluentoja. Kaupunki piti niitä niin hyödyllisenä, että myönsi toteuttamista varten vuosittain avustusta. Pääosin aiheet koskettelivat kunnalliselämää, mutta myös aatteellisia kysymyksiä. Luennoitsijoina olivat paikallisten asiantuntijoiden ohella muun muassa tohtori Hannes Ryömä ja professori Väinö Voionmaa; hänellähän oli juurensa kaupungissa.

Työväenyhdistys ryhtyi vuonna 1921 järjestämään myös kursseja TSL:n kanssa. Esimerkiksi ensimmäisellä kurssilla luennoivat maineikas ammattiyhdistysmies Matti Paasivuori, maisteri Hjalmar Eklund ja puoluesihteeri Taavi Tainio. Opintotoimintaa laajennettiin: vuonna 1922 yhdistyksen pariin muodostettiin kaikkiaan viisi opintopiiriä. Niissä opiskeltiin ruotsia,

¹⁴ Erkki Uusiniitty: Ulvilan Vanhankylän Ty:n opintokerho. Työläisopiskelija 9/1940, myös lainaukset.

¹⁵ Rouva oli ilmeisesti myös ensimmäiselle vuosikurssille osallistuneen loppilaisen maatyömies Svante Telénin puoliso (Työväen Akatemian Vuosikirja 1924–25 s 41).

¹⁶ Uutisia opintokerhoista Työväenopisto 2–3/1926.

¹⁷ J. E. Janatuinen muisteli myöhemmin luennoineensa ensi kerran TSL:n kurssilla jo vuonna 1921 Tampereen työväentalossa (Työläisopiskelija 7/1949).

¹⁸ Arvi Hautamäen em. haastattelu.

matematiikkaa, pikakirjoitusta, piirustusta ja kirjanpitoa. Tällainen opiskelu siirtyi työväenopistoon, kun kaupunki perusti sen työväenyhdistyksen aloitteesta. Sen jälkeen opintokerhotoiminta keskittyi TSL:n pariin.

Opintokerhoja oli työväenyhdistyksen ja myös Jyväskylän sos.dem. naisyhdistyksen parissa. Urheilijoillakin oli omia kerhoja. Edelleen järjestettiin myös yleisöluentoja. Kaksi- ja kolmekymmenluvulla työväenyhdistyksessä oli myös vapaamuotoisempaa keskustelua viikkokerhon puitteissa. Vuonna 1925 valmistunut, arkkitehti Alvar Aallon piirtämä työväentalo tarjosi opintotoiminnalle ja myös huvitilaisuuksille mainiot tilat. Talolla oli ravintolatoimintaakin.

Kaksikymmenluvun lopulta alkaen luentojen aihepiirit laajenivat kirjallisuuteen ja taiteisiin. Esimerkiksi kansanedustaja Mikko Erich luennoi William Shakespearesta ja kirjailija Lauri Haarla teatterin sankaripalvonnasta. Muistiin on kirjattu myös kirjailija Elsa Hästeskon (Heporauta) luento ”taiteellisesta haltioitumisesta ja suggestio-opista”, jota seurasi peräti 450 henkilöä. Vuonna 1943 sai alkunsa työväenyhdistyksen keskusopintokerho, joka paneutui kunnallisasiheisiin ja myös aatteellisiin kysymyksiin. Sen parissa autettiin myös veroilmoitusten täytössä. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli Tauno Heininen ja vuodesta 1947 pitkään Vilho Orenius.¹⁹

Menestyneiden ja pitkäaikaisten opintokerhojen rinnalla oli eri paikkakunnilla paljon myös lyhyemmäksi jääneitä yrityksiä, mutta eivät nekään opinnot haitaksi olleet. Esimerkiksi Uudellamaalla Järvenpään työväenyhdistyksen opintokerho perustettiin vuonna 1927. Seuraavalle vuodelle valittiin opintojen aiheeksi yleishyödyllinen kirjanpito. Jo muutamassa vuodessa huomattiin kuitenkin, ettei kerho saanut toivottua suosiota. ”Sen hengissä pysyminen on kylläkin enempi tekohengityksen varassa”, todettiin vuonna 1931.²⁰

Joskus työväenyhdistyksellä oli käytössään talo, joka oli niin huonossa kunnossa, että se kiviriippana vaikeutti kaikkea toimintaa. Kun talon sai sitten ponnistusten jälkeen kuntoon ja lämpimäksi, salvat avautuivat, ja vilkas hyörintä alkoi. Näin kävi esimerkiksi Helsingin maalaiskunnassa Herttuanniemen eli sittemmin Herttoniemen työväenyhdistykselle. Yhdistys sai alkunsa kuohuvan vuoden 1917 huhtikuussa. Lähes saman tien onnistuttiin ostamaan huvila, josta iltamasalin ja näyttämön rakentamisella saatiin oma talo, tai itse asiassa vain ”hätävara huoneusto”, sillä sitä ei syksyn kylmien tultua saatu lämpimäksi. Vuonna 1925 yhdistys sai viimein arpajaisluvan, ja pian kertyi ylimääräisiä tuloja. Taloa päästiin kohentamaan. Kun se viimein vuonna 1927 saatiin niin lämpimäksi, että sisällä tarkeni talvellakin, kuului aivan ensimmäisiin tapahtumiin TSL:n avustuksella järjestetty opastuskurssi. Kirjanpitoa ja järjestöasioita opiskeli 12 jäsentä eli noin puolet kaikista.²¹

Maan toisella puolella Lapissa toimi 1920-luvulla useita työväenyhdistyksiä, joilla oli oma

¹⁹ Tapiola 1968 s 254–258, 334–339.

²⁰ Annukka Saari: Talolta toreille. Kertomus Järvenpään Työväenyhdistyksen toiminnasta 1905–2005. Helsinki 2005, s 51, myös lainaus.

²¹ Tero Tuomisto: Herttoniemen sosialidemokraattisen yhdistyksen 85 toiminnan vuotta. Helsinki 2002 (Tuomisto 2002), s 11, 13–14, 30–32, lainaus s 14.

työväentalo, mutta niissä mahdollisesti toimineista opintokerhoista on tilastotietoa vasta 1930-luvun loppupuolelta. Taloilla oli joka tapauksessa monenlaista toimintaa, niin kokouksia kuin kulttuuritapahtumiakin. Toiminnan kehittämistä häiritsi paikoin poliittinen valtakamppailu, joka pitkäksi aikaa lamaannutti sosialidemokraatteja, usein sotavuosien jälkeiseen aikaan asti.

Kemin vuonna 1887 aloittanut työväenyhdistys oli vasemmistososialistien hallinnassa kaksikymmenluvun ajan, samoin esimerkiksi Tornion (1904), Kemijärven (1905) ja Rovaniemen (1905) työväenyhdistykset. Kaakamon työväenyhdistys perustettiin vuonna 1906 ja sen talo valmistui kaksi vuotta myöhemmin. Tervolan työväenyhdistys aloitti sekin vuonna 1906. Paikallispoliisi naulasi vasemmistososialistiseksi muuttuneen yhdistyksen talon ovet kiinni vuonna 1930. Yhdistys lakkautettiin kahta vuotta myöhemmin, ja sitten työväentalo oli pitkään ensin suojeluskunnan ja sitten kunnan käytössä. Sosialidemokraateille talo palasi vasta vuonna 1951.²²

Mahlun Pohjoisperän opintokerholla Vaasan vaalipiirissä oli 1920-luvun lopulla harvinainen hanke. Se pyrki arpajaistuotoin, talkootyöllä ja muilla toimilla hankkimaan itselleen ”opintokerhokodin” eli oman talon. Kerho aloitti viiden miehen voimin vuonna 1927 ja kasvoi nopeasti 60-henkiseksi. Mahdollisen kodin valmistumisesta ei ole säilynyt tietoa.²³

Naisten näkökulmia kerhotyöhön

Naisten osuus TSL:n opintokerholaisista pysytteli jatkuvasti varsin korkeana, suunnilleen 36–39 prosentin tuntumassa koko 1920-luvun. Ja 1930-luvun lopulla heidän osuutensa kohosi jo yli 41 prosenttiin, mitä voi pitää tuon ajan työväenliikettä, varsin miehistä liikettä, ajatellen huomattavan korkeana lukuna.²⁴

Sivistystyö tarjosi työväenliikkeessä mukana toimiville naisille käytännönläheisen ja hyödyllisen tavan toteuttaa itseään. Monesti naisten panos itse työväenyhdistyksissä, ukko-yhdistyksissä, jäi poliittisella puolella varsin vaatimattomaksi, monestakin syystä. Monissa yhdistyksissä naisilla oli pitkälle 1950-luvulle saakka, osin pitemmällekin, varattuna – usein naisten itsensäkin mielestä –

²² Tietoja koottu seuraavista: Vuokko Manttala [Marttala?]: Rajapyykin yhdistys. Suomen Sosialidemokraatti 24.8.1979; Olavi Hurri: Tornion työväenyhdistys perustettiin Suomen ja Ruotsin rajavyöhykkeellä. Demari 26.8.1994; Raimo Laitila: Kaakamon työväentalo peruskorjattu. Pohjolan Työ 2.11.1999; sama: Tervola-talo jatkaa monitoimitalona. Pohjolan Työ 9.10.2007; sama: Messinkikilpi oli työväentalon piharakennuksessa. Pohjolan Työ 15.5.2008; 70 vuotta. Rovaniemen sos.dem. työväenyhdistys. Kirj. Vilho Väyrynen. Rovaniemi 1975, s 5, 13–16; Vilho Väyrynen: Aatteen synty – yhdistyksiä Tukkitien varrella. Kemijärven Työväenyhdistys 1905–1945. Kemijärvi 1986 (Väyrynen 1986), s 9, 19–20, 28–32. – Visa Tammi kiinnitti kirjoittajan huomion näihin lehtilehtileikekokoelmansa artikkeleihin ja kahteen julkaisuun.

²³ Työläisopiskelija 3/1929, myös lainaus.

²⁴ Valavaara 1939 s 198. – Naisten panoksesta erityisesti vanhan työväenliikkeen toiminnassa ks esim. Marjaliisa Hentilä: Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdissä 1906–1914, teoksessa Tunteeton työläisnainen. Toim. Leena Laine, Pirjo Markkula. Helsinki 1989 (Marjaliisa Hentilä 1989), s 166, 170, 178–179; ks. myös Naisen työ s 18–23; Sinikka Mustakallio: Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa. Helsinki 1988, s 72–74; itsenäisyyden ajalta Lähteenmäki 2000, eri kohdin; Sosialidemokraattiset Naiset Suomen hallituksessa s 1–8; ks. myös Tero Tuomisto: Naisten osuudesta espoolaisessa työväenliikkeessä, teoksessa Naisen elämää Espoossa. Espoo: Espoon kaupunki 1992 (Tuomisto

luontevasti yksi keskeinen tehtävä: kahvinkeitto ja tarjoilu kokouksissa ja juhlissa.²⁵

Kuvaava esimerkki naisten kasvaneesta mielenkiinnosta oli Helsingin sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhotoiminta; käsityöharrastajien ompelukerho oli yhdistyksessä ollut ajoittain toiminnassa perustamisvuodesta 1920 alkaen. Yhdistyksessä suunniteltiin pitkään TSL:n alaisen lukukerhon aikaansaamista. Viimein syntyi Pekka Railon auttamana historian opintokerho syyskuussa 1928. Kerholaisia oli toiminnassa 10–14. Keskeinen oppikirja, jota seurattiin, oli K. A. Rauhalan *Isänmaan kirja*. Myös Minna Canthia luettiin ja eräitä muitakin. Sivistysliitosta valtionapuna saatuja kirjoja luettiin ja opiskeltiin myös. Niistä muodostettiin vähitellen oma pieni kirjasto, josta niteitä saattoi lainata. Retkiäkin tehtiin: esimerkiksi vuonna 1929 Turkuun, Naantaliin, Tampereelle ja Helsingissä Kansallismuseoon ja Suomenlinnaan. Yhdistyksen kesäpaikassa Sipoon Kallioniemessäkin käytiin. Seuraavinakin vuosina tehtiin retkiä eri suuntiin.²⁶

Muutamit naisyhdistyksen kerhon osallistujista halusivat historian sijasta kuitenkin kunnallispolitiikan kerhoa, mutta jäivät aluksi äänestyksessä vähemmistöön. Seurauksena oli se, että hieman myöhemmin, vuonna 1929, yhdistykseen muodostettiin toinenkin opintokerho, nyt erityisesti kunnallisasioita varten. Kunnallistiedon kerhossa opiskeli kymmenkunta naista, ja aineistoina käytettiin kunnallisalaan kuuluvia teoksia, lehtiä, lakeja ja asetuksia. Välillä alustajina kävi ulkopuolisia asiantuntijoita. Esillä olivat muun muassa kunnallinen itsehallinto, ammattientarkastus, kunnalliset hätäaputyöt, kunnallispolitiikan yleisemmät linjanvedot, köyhyys sosiaalisena ongelmana – monet aihepiirit kiinnostivat. Kerholaiset kävivät myös tutustumassa Helsingin ja Helsingin maalaiskunnan kunnallisiin laitoksiin kuten päiväkoteihin, kunnalliskoteihin, työtupiin, mielisairaalaan ja Sofianlehdon lastenkotiin.

Kumpikin kerho toimi vireästi. Kunnallispolitiikan ”peloittava kuivuus ja ikävyys” haihtui pian kerholaisten mielestä. He alkoivat vasta kerhossa ”tajuta, miten hämmästyttävän vähäiset todellisuudessa ovat tietomme elämän jokapäiväisistä kysymyksistä ja miten tarpeellista nimenomaan työväelle olisi saada hankituksi tietoja kunnalliselämän aloilta”.²⁷ Sos.dem. naisyhdistyksen kaksi kerhoa yhdistyivät sittemmin vuonna 1938. Jatkossa opiskeltiin vuoroviikoin historiaa ja kirjallisuutta Anni Huotarin opastuksella sekä kunnallistietoa Linnea Valkaman johdolla. Jonkin aikaa yritettiin vuodesta 1935 alkaen pitää vireillä myös nuorille tarkoitettua tutkijainkerhoa historian parissa, ohjaajana Lilli Pesonen. Se sammui kuitenkin pian.²⁸

Kun Tampereella perustettiin Messukylän työväenyhdistys vuonna 1902, muodostui siihen parin vuoden kuluttua ompeluseura, joka järjesti myös myyjäisiä, arpajaisia ja huvi-iltamia. Niiden avulla koottiin varoja toimintaan, ja myös työväentalon rakennusrahasto karttui. Työväenyhdistyksen naisosasto sai alkunsa kesäkuussa 1917, ja elokuussa osasto liittyi sos.dem. naisliittoon. Toiminta

1992), s 111–132, 140.

²⁵ Ks. Lähteenmäki 1990 s 70–82.

²⁶ Anni Huotari: Helsingin sos.-dem. Naisyhdistyksen opintokerhot. Työläisopiskelija 3/1930; Hannele Laitinen: Helsingin sosialidemokraattinen naisyhdistys 75 vuotta 1920–1995. Helsinki 1995, s 69–73.

²⁷ H. V. [Helmi Valta]: Kunnallistiedonkerho. Työläisopiskelija 3/1930, myös lainaukset; Laitinen s 74.

²⁸ Laitinen s 73.

katkesi sisällissodan takia, mutta vuonna 1919 aloitettiin uudelleen. Seuraavana vuonna osasto rekisteröitiin itsenäiseksi puolueosastoksi nimellä Messukylän sos.dem. naisyhdistys. Ompeluseurakin jatkui taas, muun muassa avustusvarojen hankkimiseksi sodan punaleskille ja orvoille. Kesäkuussa 1928 päätettiin aloittaa myös opintotoiminta muodostamalla ”opintokerho- ja kirjallisuuspiiri”. Toiminta pysyi pitkään ilmeisen pienimuotoisena.²⁹

Helsingin maalaiskunnassa toimineella Tapanilan työväenyhdistyksellä oli vuodesta 1929 alkaen tomera naisjaosto. Sillä oli neulomaseura ja myös opintokerhotoimintaa, jota johti opinto-ohjaaja Elina Rahkonen. Jaosto järjesti esimerkiksi naistenpäivänä maaliskuussa 1930 työväentalolla juhlan, jossa puhuivat kansanedustajat Miina Sillanpää ja Hilda Seppälä.³⁰ Myöhemmin keväällä jaosto järjesti talolla raittiusväen kokouksen, ja jouluna lasten raittiusosasto Toimin sekä urheiluseura Tapanilan Tarmon kanssa yhteisen kuusijuhlan.

Naisjaoston opintokerhotoiminnassa keskityttiin aluksi kotitalousoppiin. Lisäksi kokousten yhteydessä valmistettiin käsitöitä ja ohjelmanumeroita sekä näytelmäkappaleita. Vuonna 1932 opintojen aiheena oli itsekasvatusoppi. Naisjaoston toiminta jatkui kyllä muuten, mutta opintokerho tuli toukokuussa 1933 tiensä päähän.³¹

- - - tietolaatikko

TERVEISIÄ KEURUULTA

Keski-Suomessa, työväenemmistöisessä Keuruun kunnassa toimi Atte Mäkinen paikallisen sivistystoimikunnan sihteerinä ja sivistystyön sieluna 1920-luvun lopulta alkaen. Hän oli itse Asunnan työväenyhdistyksen toisen opintokerhon ohjaaja. Hän kertoi vaikutelmistaan Asunnan opintopäivien yhteydessä *Työläisopiskelijan* haastattelussa vuoden 1930 alussa.³²

Sivistystoimikunnan työ oli jo hyvällä tolalla. ”Kunnalta saatiin viime vuonna [1928], ensimmäisenä toimivuotenaamme, 5,000 mk (noin 1500 euroa). Sama määrä on jälleen luvassa. Nämä varat käytetään lähinnä sihteerin järjestelymatkoihin, kerhoavustuksiin, apurahoihin kursseille meneville ja luentoihin. On toiveita saada paikalliset kansakoulunopettajatkin luennoimaan. Aikomuksenamme on myös kokeilla kerhojen yhteistoiminnalla. Tässä tulee välimatkojen pituus kyllä tekemään haittaa, mutta toivomme voittavamme vastukset. Tarkoituksemme on myös järjestää opintokerhojen henkisiä kilpailuja vähän samaan tapaan kuin on tapana

²⁹ Sirkka Merikoski: Poimintoja sadan vuoden taipaleelta kohti tasa-arvoa. Messukylän Sos. Dem. Naisyhdistys ry:n historia. Tampere 2019, s 9–13, 19, 59; lainaus s 19. Esimerkkiluettelo opintokerhossa luetuista kirjoista (s 59) on sangen monipuolinen. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion tähän teokseen.

³⁰ Kansainvälisen naistenpäivän taustasta ja suomalaisista muodoista ks. Marjaliisa Hentilä, Maria Lähteenmäki: Kansainvälinen naistenpäivä 1910–1990. Työväen Arkiston julkaisu 2. Helsinki 1990, eri kohdin, esim. s 9, 55–57, 72–75. Sos.dem. työläisnaisliitto päätti marraskuussa 1929 lisäksi vuotuisen äitiensäpäivän viettoon osallistumisesta (s 80).

³¹ Tahvanainen 2008, s 205–206.

³² Työläisopiskelija 2/1930, myös lainaukset.

työläisnuorisotoiminnassa.”

”Kotitaloutta opiskellaan 4 kerhossa, kaunokirjallisuutta kahdessa ja siveys- ja itsekasvatusoppia, järjestökirjanpitoa, järjestötehtäviä ja kunnallistietoa, kutakin yhdessä kerhossa. Opintotyön teho ja menestys on ollut vaihtelevaa. Kokemus on osoittanut hyvin tärkeäksi sen, että sivistystoimikunnan sihteeri käy aina kohentelemassa kerhoja.”

- - -

Opintokerhojen määrän kasvu

Valtionapuseränsä edellyttämiä tilastoja koottiin TSL:n toimistossa hyvin tarkoin. Vastuu näyttää olleen Oiva Valavaaralla. Tilastot olivat tuiki tarpeellisia liiton omallekin toimistolle.³³

Liiton keskeinen työmaa oli opintokerhotoiminta. Ensimmäisellä työkaudella opintokerhoja oli 70 ja tilaston mukaan osanottajia oli keskimäärin kymmenen henkilöä. Jo työkaudella 1922–23 kerhojen määrä kasvoi sataan. Työkaudella 1925–26 kerhoja oli jo 230 ja kahta vuotta myöhemmin ylittyi seuraavakin sataluku, kun opintokerhoja oli 342.

Nousu oli aivan jatkuvaa, mikä osin kertoi kouraantuntuvasti tiedon tarpeesta ja osin opintojohtajakurssien heijastuksista eri paikkakunnilla. Hyvin havainnollisesti tätä on kuvannut esimerkiksi itseopiskelijana ja työläiskynäilijänä tunnettu Waldemar Rantoja Etelä-Pohjanmaalta: ”Monilla meistä oli kipeä tiedonjano, mutta meillä ei ollut mitään mahdollisuutta sitä tyydyttää.”

Vähäinen varhainen oppi oli saatu kiertokoulusta, kinkereiltä ja rippikoulusta, mutta sen jälkeen oli pitänyt heti mennä raskaaseen työhön nälkäpalkoilla. Rantoja tuli itse mukaan TSL:n toimintaan 1920-luvun puolivälin jälkeen. ”Työväen Sivistysliitto oli kipeän tarpeen vaatima. Me maaseudun köyhien mökkien pojat ja tytöt vaistosimme silloin sen.”³⁴

Työkaudella 1929–30 opintokerhojen määrä kipusi jo 426:een, jolloin kerholaisia oli keskimäärin runsaat 12 kussakin kerhossa. Eräinä vuosina kerholaisten keskimääräinen luku kerhoa kohti ylitti jo 14; eniten osallistujia kerhoa kohti oli työkaudella 1923–24.

Opinto-ohjaajakursseja järjestettiin vuosittain vähintään kaksi kertaa, eräinä työkausina jopa viisikin kurssia (kausilla 1927–28 ja 1928–29). Osanottajien määrä oli vähintäänkin 40, parhaina vuosina

³³ Seuraavassa nojaututaan Valavaaran 1939 s 193–206 esittämiin toimintatilastoihin.

³⁴ Waldemar Rantojan muistelmia Työläisopiskelija 7/1949, myös lainaukset. – Vastaavanlaisesta maaseudun viljelijäperheen pojan tiedonjanoista on kertonut tämän kirjoittajan mäntsäläläinen isäkin (1912–2010). Aluksi kiertokoulua sivukylän pirteissä, sitten muutama luokka kansakoulua, vapaaehtoinen jatkoluokka ja rippikoulu. Sitten tulivatkin kotitalalla työnteon virkistykseksi ja henkiseksi avuksi Kansanvalistusseuran kirjeopiston eri aineiden kirjeet tehtävineen, joita nuori ajoittain tutkaili läpi 1930-luvun. Oli myös paljon urheilua, varusmiespalvelus ja maanviljelyskoulukin. Kirjeopisto lähetti postia vielä sotavuosien sotilaalle etulinjaankin, missä ainakin jatkosodassa asemasodan aikana oli hetkiä opiskeluun. Sotainvalidina piti sitten vielä opiskella uuteen ammattiin. Uteliaisuutta ja tiedonhalua riitti työväenopiston luentoihin ja tilaisuuksiin vielä lähes 90-vuotiaana.

1920-luvun alussa toistasataa ja huippukaudella 1928–29 jopa lähes 200. Nämä luvut eli kaikki yksittäiset henkilöt säteilivät vaikutusta ympäristöönsä.

Myös paikalliset tai alueelliset opintopäivät heijastuivat lisääntyvänä toimintana. Opintopäivätilaisuuksien lukumäärä kohosi 1920-luvun lopulla yhdeksään. Osallistujia oli vuosittain yleensä pitkälti toista sataa, parhaimmillaan lähes 300 (työkaudella 1929–30).

Tilastoja voi tarkastella niinkin kuinka paljon väkeä saatiin koko maassa mukaan TSL:n opintokerhotoimintaan. Aivan ensimmäisellä työkaudella 1919–20 mukana oli 700 henkilöä. Kahta vuotta myöhemmin kerhoissa oli yhteensä 1300 henkilöä. Työkaudella 1927–28 osallistujia oli lähes 4500 ja sitten 1929–30 jo yli 5300.

TSL:n työkaudella 1923–24 oli eniten opintokerhoja (29) Viipurin läänissä, seuraavina olivat Hämeen lääni (23), Turun ja Porin lääni (21), Vaasa (15), Uusimaa (14), Oulun lääni (10), Kuopio (5) ja Mikkeli (4). Lapin läänissä ei ollut ensimmäistäkään tilastoitua opintokerhoa ennen työkautta 1937–38.

Eri lääneissä tapahtui kasvua, mutta monien syiden takia se oli epätasaista. Niinpä työkaudella 1929–30 oli eniten opintokerhoja Hämeen läänin alueella (79) ja Vaasan lääni oli kirinyt toiseksi (71). Uusimaa oli kolmantena (70) ja sitä seurasivat Viipurin lääni (60), Turun ja Porin lääni (58), Mikkelin lääni (45), Oulu (25) ja Kuopio (18).

Opintokerhojen jakautumisesta kuntakohtaisesti eri vaalipiirien tai läänien alueella on hankalaa saada kattavaa tietoa ennen 1960-luvun loppua. Näyttää kuitenkin siltä, että toiminta painottui 1920-luvulla maaseudulle ja taajamiin siellä. Kerhojen ja niissä opiskelevien enemmistö siirtyi 1930-luvun mittaan vähän kerrallaan selkeämmin asutuskeskuksiin.³⁵ Hyvin olennaisena edellytyksenä näyttää olleen toimiva työväenyhdistys. Omalla työväentalollakin oli vaikutuksensa.

Liiton työkaudella 1928–29 oli kerhoista 185 sosialidemokraattisten työväenyhdistysten alaisia. Niissä oli opiskelijoita yhteensä 2278. Työläisnuorisio-osastojen kerhoja oli 56 ja niissä oli 630 osallistujaa. Liittoon ilmoittautuneita ammattiosastojen kerhoja oli 23 ja niiden yhteisopiskelijamäärä oli 322. TUL:n alaisilla voimistel- ja urheiluseuroilla oli kaudella 13 kerhoa ja niissä jäseniä 148. Työläisnaisliiton osastoilla oli kaikkiaan 11 opintokerhoa, ja opiskelijoita oli yhteensä 142. Pienviljelijäyhdistyksillä oli 20 kerhoa ja niissä yhteensä 252 kerholaista. Muiden järjestöjen kerhoja oli 27. Niissä oli 418 opintokerholaista. Aivan itsenäisiä opintokerhoja oli 27 ja niiden kerholaisten määrä oli 529. Mielenkiintoinen tilastotieto oli myös se, että koko tästä opiskelijamäärästä oli naisia 39 prosenttia.³⁶

³⁵ Ks. Valavaara 1954 s 196. – Suomalaisen luentotoimiston alaisia ja Valistusjärjestöjen opintotoimikuntaan kuuluneita, valtionapua saaneita opintokerhoja oli 1920–30-luvulla eniten Itä-Suomessa. Ne toimivat valtaosin maaseudulla. Kerhoja oli eniten Kuopion läänissä ja toiseksi eniten Viipurin läänissä (Peltoniemi s 47–48; ks myös Ojanen s 39–40, opiskeluaineista s 149). Lapin sivistysliitto perustettiin 1937 (Ojanen s 39).

³⁶ Railo 1930 s 151.

Kirjallisuus ykkösenä

Mitä opintokerhoissa sitten opiskeltiin, esimerkiksi kymmenvuotiaan Sivistysliiton työkaudella 1929–30? Eniten oli kaunokirjallisuuden ja kirjallisuuden historian kerhoja, mutta lähes yhtä paljon oli kunnallistiedon kerhoja. Seuraavana olivat suullisen esitystaidon opintokerhot ja sosialismia sekä työväenliikkeen historiaa tutkineet kerhot. Hyvin lähellä näitä oli vielä kirjanpitokerhojen yhteismäärä.

Järjestötehtävien kerhoja sekä taloustiedon ja sosiaalipolitiikan kerhoja oli jo selvästi vähemmän. Niitäkin vähäisemmäksi jäivät maatalousaiheiden kerhot, valtiotiedon ja kansainvälisen politiikan kerhot sekä kotitalouden kerhot. Esperantoa ja yhteiskuntaoppia harrastettiin hieman enemmän kuin luettelon vähäisimpinä olleita suomen kieltä, luonnontieteitä tai urheilun historiaa. Huomattavan runsaasti sisältyi tilastoihin kuitenkin myös kerhoja otsikoilla ”yleisohjelmia” tai ”muita aineita”.

Samalla esimerkkityökaudella 1929–30 oli opintokerhoista 228 työväenyhdistysten alaisia ja 66 sos.dem. työläisnuorisoliiton alaisia. Ammattiyhdistyskerhoja oli 18, raittiusjärjestöillä oli 13 opintokerhoa, sos.dem. naisyhdistyksillä oli 12, pienviljelijäyhdistyksillä 24 ja Työväen urheiluliiton kerhoja oli 15. Muiden järjestöjen opintokerhoja oli 21 ja itsenäisiä kerhoja 29.

Opintokerholaisten ydinjoukko tuli jatkuvasti sosialidemokraattisen liikkeen parista. Vuonna 1926 SDP:n jäsenmäärä ylitti uudelleen kolmenkymmenen tuhannen määrän ollen lähes 38 000. Puolueosastoja oli 1220. Seuraavina vuosina jäsenmäärä hieman aleni ja oli vuonna 1932 noin 25 000. Puolueosastoja oli runsaat 1100. Lukujen pienenemiseen oli omia, erityisiä syitä, joihin jatkossa palataan.³⁷

- - -tietolaatikko

”NE OLIVAT LOISTAVAT KURSSIT...”

Sivistystyö sai virikettä TSL:n opintojohtajakursseilta. Siellä mukana olleet ja oppia saaneet heijastivat vaikutteita laajalti ympäristöönsä. Työläiskirjailija Waldemar Rantoja muisteli *Työläisopiskelijassa* vuonna 1949 omia kokemuksiaan keväältä 1926, jolloin hän pääsi mukaan Seinäjoella pidetyille opintojohtajakursseille, siis jo ennen opiskeluaan Työväen Akatemiassa.

”Ne olivat loistavat kurssit. Siellä luennoivat monet suomalaisen työväen sivistystyön merkkimiehet, joita kaikkia me silloiset nuoret työläisopiskelijat saamme paljosta kiittää.

Siellä Seinäjoella heilui kurssien varsinaisena sieluna peräti hoikka, nuori ja kalpea poika, jonka nimi oli Arvi Hautamäki. Mutta tässä hennossa ruumiissa ... asui henkinen ruutipanos, joka syytti meidät tuleen kuin ukonpysty kuivan katajapuskan. Hänen vaalea tukkansa heilahteli ja silmät hehkuivat innostusta, kun hän valaisi meille normatiivisen siveysopin ongelmia.”

³⁷ Soikkanen 1975 s 470, 572.

”Siellä Seinäjoella ... puhui meille myös TSL:n henkinen isä Väinö Voionmaa, johon me mökkien pojat ja tytöt katsoimme ylöspäin kuin aurinkoon – olihan hän silloin sellainen ennen kuulumaton ihme kuin – sosialistinen professori!”

”Siellä näimme ilmielävänä myös toisen maamme työväen sivistystyön suurmiehen, fil. tri Julius Ailion, jonka rauhallinen tiedemiesolemus kohosi kuin irti maasta ja syvä rintääni sai uuden soinnin silloin, kun hän johdatti meidät korkealle tiedon seesteisiin ilmakerroksiin.”

”Siellä luennoi edelleen TSL:n ensimmäinen sihteeri, maisteri Hjalmar Eklund, hienostunut ja viisas matemaatikko, filosofi ja talousoppinut ... mies, joka meidän mielestämme tiesi kaikki asiat maan ja taivaan väliltä.”

Seinäjoen kursseilla oli monia muitakin Rantojan luonnehtimia luennoitsijoita: Toivo Ilmari Wuorenrinne, ”lämmihenkinen puhetaitori ja hienostunut kulttuuripersonallisuus”, sekä ”ankara puhetaidon mestari Taavi Tainio, joka seisoi pöydän takana suorana ja tylynä kuin kynttilä ja hallitsi kuulijoitaan jäisenhehkuvina, maagillista voimaa säteilevillä silmillään”.

Siellä olivat myös ”tukeva, jäykkä ja jämerä eteläpohjalainen Matti Paasivuori, joka oli kuin järkäle suomalaista peruskalliota” ja ”oppinut ja mielteliäs maisteri Karl Harald Wiik, jonka totisille sfinksin-kasvoille ei kertaakaan ilmaantunut hymyä”; sekä ”heiveröinen ja hienostunut maisteri Juhana Peräläinen ja opettajaksi syntynyt ylioppilas J. H. Vehkamäki – molemmat miehiä, jotka antoivat arvokkaan työpanoksensa työväen sivistysliikkeen vainiolla”.³⁸

Valtionavustus kirjallisuutena

Kaikkien sivistysjärjestöjen tarpeisiin varattiin vuonna 1921 valtion tulo- ja menoarvioon 100 000 mk (noin 32 000 euroa). Summa kasvoi 1930-luvun alkuun mennessä nelinkertaiseksi. Kasvu jatkui, ja vuonna 1939 määrä oli jo 800 000 mk (noin 270 000 euroa).³⁹

Valtionavustus annettiin opintokerhoille kirjallisuuden muodossa, enintään 200 mk arvoisena. Kerhon piti kuitenkin täyttää tietyt edellytykset avustuksen saadakseen. Kokoontumisia piti olla 12, ja lisäksi piti itse käyttää varoja toimintaan yhtä paljon kuin avustusta anoi. Kuitit olivat kirjanpidossa tarpeen.

Eräät kerhot rakensivat tietoisesti valtionapuna saamistaan kirjoista omaa kirjastoa, josta sitten kerholaisille ja muillekin lainattiin luettavaa. Niistä muodostui monella työväentalolla sopivaa ja kiinnostavaa täydennystä talolla jo olleeseen työväenkirjastoon.

Osa kerhoista myös uupui matkalle pääsemättä koskaan 12 opintokokoukseen saakka. Pekka Railon

³⁸ Työläisopiskelija 7/1949, myös lainaukset; tiivistys TT.

³⁹ Ks. Karjalainen s 200.

arvion mukaan TSL:n ensimmäisen vuosikymmenen aikana aloitti 800 opintokerhoa. Näistä 147 nukahti jo alle vuoden toimittuaan; keskeytymiseen oli varmasti jos jonkinlaisia inhimillisiä syitä. Jatkamiseen kannustivat ainakin mielenkiintoinen aihe ja innostava ohjaaja. Kahteen vuoteen saakka jaksoi 228 kerhoa ja kolmen vuoden taipaleeseen 99. Vain kolme kerhoa jaksoi sinnitellä jatkuvasti koko ensimmäisen kymmenvuotiskauden ajan.⁴⁰

Valtionavustusta annettiin 1920-luvulla tavallisimmin noin runsaalle 40 prosentille Sivistysliiton kerhoista. Alimmillaan avustusten saajien osuus kerhoista oli 35 prosentissa työkaudella 1924–25 ja korkeimmillaan yli 55 prosentissa kaudella 1926–27. Opiskelua ei kuitenkaan tehty pelkästään valtionavustuksen hankkimiseksi: uusien tietojen saaminen ja yhteiset kokemukset olivat jo sellaisenaan palkitsevia, tyydytystä tuottavia. Valtionavustus kirjallisuuden muodossa oli sitten siihen bonusta, oman aikamme termiä käyttäen.

Valtionavustus ei ollut esimerkiksi Keravallakaan 1920–30-luvulla opintokerhotyön ensimmäisenä tavoitteena, vaan erityisesti kunnallisasioissa oppiminen. Työväenyhdistys järjesti TSL:n kanssa ensimmäiset luentotilaisuutensa paikkakunnalla vuonna 1921. Laajennetussa työväentalossa järjestettiin loka-marraskuun vaihteessa 1930 TSL:n opinto-ohjaajakurssit. Juha Mäkinen on korostanut, että yhdistyksen ”opintotoiminta painottui paljolti kunnallisasian hoitamiseen”. Syy oli selvä, sillä ”olihan työväenyhdistyksen jäsenten vastuulla lähes puolet kauppalan kunnallishallinnosta”.⁴¹

Luentotoiminnan laajentuminen

Kansantajuista luentotoimintaa varten sai myös TSL valtiolta varoja. Niillä maksettiin luentopalkkiot ja matkakulut. Paikallinen järjestäjä huolehti muista kustannuksista, osittain matkakuluistakin, ja maksoi lisäksi 10 mk luentotilaisuusmaksua tilaisuutta kohti. Mainittakoon, että vuosien 1920–28 välisenä aikana liitto toteutti kaikkiaan 1067 kansantajuistieteellistä luentotapahtumaa. Keskimääräinen kuulijoiden lukumäärä oli 55, ja yhteensä kuulijoita laskettiin olleen 5683.⁴²

Muita luentoja järjestettiin yleisesti kurssien yhteydessä; 1920-luvun lopulle tultaessa luentojen määrä kurssia kohti aleni neljään-viiteen. Luentoja järjestettiin 1920-luvulla säännöllisesti yli 500, jopa pitkälti yli 600 kpl vuodessa. Vuonna 1924 oli yhteensä 153 kurssin yhteydessä lähes 720 luentoa ja 1930 kaikkiaan 151 kurssilla jopa 780 luentoa.

Kun osallistujia oli luentoa kohti 50–60 henkeä, kertyi yhteenlasketuiksi sanan kuulijoiksi huomattavia määriä, jopa yhteensä yli 40 000 henkilöä vuodessa. Osa näistä tilastoiduista henkilöistä oli luonnollisesti päällekkäisiä, mutta kaiken kaikkiaan tavoitti TSL eri aiheilla

⁴⁰ Railo 1930 s 150. – Valistusjärjestöjen opintotoimikunnan järjestöjen piirissä opiskeli esim. työkaudella 1926–27 noin 1480 kerhoa, mutta näistä vain 556anoi valtionapua. Useimpien muiden työ keskeytyi syystä tai toisesta (Peltoniemi s 45).

⁴¹ Mäkinen 1981 s 160–161, lainaukset s 161.

⁴² Railo 1930 s 151.

huomattavan suuria väkimääriä. Tässäkin on samalla muistettava vielä se, että puolue ja sen piirit järjestivät myös omia luento- ja valistustilaisuuksiaan, samoin monet yhdistyksetkin ilman TSL:n myötävaikutusta. Osallistujien kaikkia yhteismääriä voi siten vain arvailla.

TSL:n parissa luentoaiheista aivan ylivoimaisena oli esimerkiksi vuonna 1929 kansansivistystyö. Seuraavana oli sangen monille järjestöihmisille tuiki tarpeellinen kunnallistieto, sitten tulivat sosialismi ja työväenliike, yhteiskunnallinen kasvatus- ja huoltotyö, ammattiyhdistysliike, kaunokirjallisuus ja estetiikka. Seuraavina olivat sielutiede, siveysoppi, kasvatus ja itsekasvatus, valtio-opilliset ja kansainväliset kysymykset, taloustiede ja talouselämä, sanomalehdistö ja sen kehitys, suullinen esitystaito sekä maatalousaineet.

Mielenkiintoista on huomata Oiva Valavaaran vuonna 1939 kokoamista ja esittelemistä tilastoista, että 1920–30-luvulla luennoitsijana esiintyneistä 272 henkilöstä suurimpana ammattiryhmänä olivat toimittajat (45), kuten esimerkiksi Aleksi Aaltonen, Karl-August Fagerholm ja Sulo Manninen. Lisäksi helposti huomaa, että enemmistö luennoitsijoista oli ajalle hyvin kuvaavasti miehiä.

Moni toimittaja ehti kulkea pitkän ja monimuotoisen tien yhteiskunnallisella urallaan, työmiehestä työväentalon vahtimestariksi, toimitsijaksi, piirisihteeriksi, joskus kansanedustajaksikin, joku jopa valtioneuvoston jäseneksi. Monet toimittajista olivat TSL:n luennoitsijoina edelleen vankasti mukana liikkeen paikallisissa, järjestöellisissä riennoissa.

Seuraavana olivat sihteerit (44), kuten esimerkiksi piirisihteerit Hugo Aattela, Aleksi Lehtonen, Kristian Lumivuori tai sos.dem. raittiusliiton sihteeri Ilmari Nurminen. Kansanedustajista (42) luennoitsijoita olivat muun muassa Anna Haverinen, Väinö Kivisalo, Aino Lehtokoski, Kalle Myllymäki, Isak Penttala, Hilda Seppälä ja August Valta.

Filosofian maistereita (28) olivat esimerkiksi Väinö Meltti ja T. I. Wuorenrinne. Luennoitsijoita ja toimitsijoita (18) edustakoon tässä esimerkiksi Otto Toivonen, Ilmari Lamminkangas ja Reino Virtanen, kunnanvirkillijöitä (11) kunnankirjuri J. O. Rauhala ja kunnanesimies Rieti Itkonen sekä filosofian tohtoreita ja kansakoulunopettajia (10) Väinö Voionmaa ja Hilja Pärssinen sekä useat muut.⁴³

Yliopisto kansansivistäjänä

Vuoden 1918 sisällissota herätti myös Helsingin yliopiston johdossa ajatuksia vaikuttaa osaltaan ”kansan laajojen kerrosten sivistyksen kohentamiseksi”. Aie hautautui kuitenkin vuoteen 1928 saakka. Silloin rehtori Antti Tulenheimo nosti ehdotuksen uudelleen esiin, ja asialle nimetty toimikunta laati perusteellisen työsuunnitelman yleisölle avoimista yleistajuisista luennoista, opintokursseista ja yliopistollisten opintokerhojen perustamisesta maaseudulle. Tässä tulevat rinnastuksena mieleen vuosisadan alun kokemukset Englannista, mutta ne eivät kuitenkaan näytä olleen suoranaisena esikuvana.

⁴³ Nimiä on koottu toimintakertomuksista eri vuosilta.

Eduskunta myönsi varoja 360 000 mk (noin 109 000 euroa), jonka varassa toiminta voitiin syksyllä 1929 käynnistää, tosin aluksi vain muutamilla aiheilla. Ensimmäiset luentokurssit järjestettiin tammikuussa 1930 kansansivistystyön eri puolilla toimiville henkilöille.

Toimintaa ohjaamaan muodostettiin yliopistoon erityinen kansansivistystoimikunta. Siihen valittiin edustajat puoliksi yliopistosta ja kansansivistysjärjestöistä. Työväen Sivistysliitto oli siinä alusta alkaen edustettuna.

Maaseudulle suuntautuneesta luentotoiminnasta tuli nopeasti laajin toimintamuoto. Luentoja järjestettiin vuosittain 200–300, mikä oli varojen niukkuuden takia vain kolmasosa toivotuista. Kun talouslama syveni, supisti eduskunta tarkoitukseen varattua määrärahaa, ja toiminta loppui vuonna 1931 kokonaan. Vuosikymmenen lopulla sitä jatkettiin hetken aikaa uudelleen, mutta vain vähäisessä muodossa.⁴⁴

TSL Lahden radioaalloilla

Tekniikan uusi keksintö radio tarjosi TSL:lle aivan uuden toimintakentän. Suomessa oltiin varsin pian ajassa mukana radion kehityksessä.⁴⁵ Jo vuonna 1923 lähettivät Nuoren voiman liiton radioharrastajat radioaalloilla pääkaupungissa erään konsertin hyvin harvojen vastaanottajien eli samanlaisten harrastajien kuultavaksi. Maan eri puolille perustettiin pian pieniä radioyhdistyksiä, Tampereella ensimmäisenä, ja ne lähettivät ohjelmaa muutamina päivinä viikossa. Radion merkitys ymmärrettiin nopeasti, ja Suomeen päätettiin perustaa englantilaisen BBC:n (British Broadcasting Corporation, 1922) yleisradioyhtiön mallin mukaan Oy Suomen Yleisradio Ab. Lähetykset aloitettiin syyskuussa 1926. Sivistysliitto oli yhdellä lunastamallaan osakkeella Yleisradion perustajia. Väinö Voionmaa toimi alusta alkaen pitkään radion hallintoneuvoston jäsenenä.

Ohjelmien tuli olla ”vaihtelevia sisällöltään ja esitykseltään arvokkaita, asiallisia ja puolueettomia sekä sopivaa ajanvietettä tarjoavia”. Lisäksi ohjelmisto tuli valita siten, että eri harrastusalat ”tulevat tasapuolisesti huomioonotetuiksi”.

Radiolla oli ensi alkuun lähetyksiä muutamia tunteja päivässä, klo 12–13 ja 18–22 sekä sunnuntaisin iltapäiväkonsertti klo 17–18. Keskeisintä radioantia olivat uutiset, säätiedotukset, jumalanpalvelukset ja klassisen musiikin konsertit. Perusohjelmistoa olivat myös erilaiset esitelmät. Esimerkiksi vuonna 1927 esitelmiä pidettiin 570 kpl eli lähes kaksi päivässä. Yleisradiolla oli selkeästi ilmaistu ”kansansivistyksellinen tavoite”.⁴⁶

⁴⁴ Ks. laajemmin esim. Karjalainen s 230–231.

⁴⁵ Radiotoiminnan yleisestä kehityksestä maailmalla ja Suomessa ks. esim. Lasse Vihonen: Radio sodissamme 1939–1945. Helsinki: SKS 2010, s 18–34.

⁴⁶ Vilho Suomi: Suomen Yleisradio 1926–1951. Helsinki 1951, s 43–53, 90–95, myös lainaukset; teknisiä tietoja myös liikennemuseoiden Trafiikki-tiedotteesta; radio-ohjelmista ja erityisesti musiikkitarjonnasta ks. myös Paavo Oinonen: Radio, gramofonikuume ja Hollolan Hollywood, teoksessa Maamme s 148–159.

Lahteen valmistui vuonna 1928 yleisradioasema, joka korkeine mastoineen (molemmat 150 m) mahdollisti keskipitkillä aalloilla lähetykset ja radionkuuntelun lähes koko maassa.⁴⁷ Studiot olivat kuitenkin Helsingissä, mistä ohjelmat lähetettiin puhelinlinjoja myöten Lahteen kuuntelijoille edelleen välitettäväksi. Ensimmäiset vastaanottimet olivat kidekoneita, joissa oli joko kuulokkeet tai ulkoinen kovaäänistorvi, kaiutin. Suomessa yleistyivät 1920-luvun lopulla tehokkaammat lasisin radioputkin varustetut vastaanottimet. Kolmekymmenluvulla tulivat sisäänrakennetuilla kovaäänisillä varustetut putkiradiot yhä yleisemmiksi. Pitkään radio oli ylellisyysesine, kallis laite ja harvinaisuus.⁴⁸ Sitä saatettiin kerääntyä joukolla kuuntelemaan yksittäisiin koteihin tai vaikkapa myös työväentalolle, minne monilla paikkakunnilla hankittiin ensimmäiset kunnolliset radiovastaanottimet.⁴⁹

Radion merkityksestä on havainnollinen esimerkki Joensuun työväentalolta vuodelta 1928. Kun talo avattiin laajennuksen jälkeen, ryhtyivät yhdistyksen naiset hoitamaan sen ravintolaa. Se pidettiin avoinna joka ilta klo 17–22. Ja mainoksissa yhtenä erityisenä vetonaulana mainittiin nimenomaan sinne hankittu radiovastaanotin. Ravintola osoittautui ainakin tuona vuonna yhdistyksen parhaaksi tulonlähteeksi.⁵⁰

Sivistysliiton edustajat luennoivat Yleisradiossa yleishyödyllisistä aiheista heti syksystä 1926 alkaen, muutamia taukoja lukuun ottamatta, pari kertaa kuukaudessa, kuten muidenkin sivistysjärjestöjen edustajat. Radioesitelmillä oli huomattavasti suurempi kuulijakunta kuin konsanaan TSL:n omilla kurseilla. Niiden välityksellä TSL sai kuuluvuuden ohella myös entistä enemmän yhteiskunnallista uskottavuutta.⁵¹

Radiossa esiintyi Sivistysliiton vuorolla 1920-luvun vuosina kaikkiaan 27 henkilöä pitäen yhteensä 43 esitelmää eri aiheista. Esimerkiksi talvikaudella 1927–28 oli ohjelmassa seuraavanlaisia TSL:n edustajien esitelmiä.⁵²

Pekka Railo: Mitä on sivistys ja kuka on sivistynyt?

Mikko Erich: Uusi aviokaari

Arvi Hautamäki: Maalaiskuntien osallistuminen kansansivistystyöhön

Väinö Voionmaa: Kansainliitto ja kansainvälinen henkinen yhteistyö

T. I. Wuorenrinne: Teatteri kansansivistyslaitoksena

⁴⁷ Lahden suurasemaa uusittiin 1935–36, ja maahan rakennettiin 1940-luvun alkuvuosiin mennessä 10 yleisradioasemaa lisää, kaikki kuitenkin Lahtea paljon pienempiä (Vihonen s 33).

⁴⁸ Ks. keruukilpailun tuloksena kertyneitä Yleisradiomuistoja maan eri puolilta 1920–30-luvulta, kidekoneista alkaen kirjasessa ”Kun radio tuli meille.” Yleisradion julkaisusarja 2/1976. Lahti 1976.

⁴⁹ Sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan julkaisemassa Järjestötoiminta-lehdessä (2–3/1928) annettiin loppukeväällä 1928 neuvoja ja opastusta ”radiokoneitten” toiminnasta, huollosta, akkujen lataamisesta, antennin ja maajohdon asentamisesta. Samalla muistutettiin, että ”yhdistysten, jotka ovat hankkineet taloilleen radion, tulee myöskin hankkia toimihenkilöilleen tietoja sen hoitamisesta”.

⁵⁰ Järvelin s 210.

⁵¹ Liiton edustajien radioesitelmät julkaistiin painettuina tavallisimmin lisäksi työväenliikkeen lehdissä, joten ne saivat uutta yleisöä sitäkin kautta. TSL:n arkistokokoelmissa (TA) on tallella esim. leikekansio, johon on kerätty tarkoin talteen ensimmäisen talven 1926–27 radioesitelmien julkaistu sarja.

⁵² Työläisopiskelija 1/1928.

Miina Sillanpää: Tyttöjen ammattiopetuksen kehittämisestä

Pekka Railo: Vapaasta kansansivistystyöstä Ruotsissa

Väinö Hakkila: Painovapaudesta

Zachris Castrén: Yliopistolaajennuskysymyksestä

K. H. Wiik: Ajatuksia yksilöiden ja joukkojen merkityksestä yhteiskuntaelämän kehityksessä

Aiheet olivat varsin yleisiä, suomalaisia hyvin laajalti kiinnostavia. Työväenliikkeeseen niistä voitiin suoraan yhdistää osa lähinnä vain luennoitsijoiden henkilökohtaisen taustan ja toisaalta ehkä myös heidän taustayhteisönsä TSL:n kautta. Puoluepolitiikkaa ei esitelmissä käsitelty, väljempää yhteiskunnallisia linjauksia saattoi kyllä aiheissa olla.⁵³

TSL ei ollut poikkeus radioesitelmien aikaansaajana, sillä Yleisradio hyödynsi valistus- ja sivistystarkoituksessa muitakin ulkopuolisia.⁵⁴ Esimerkiksi Kulutusosuuskuntien Keskusliitto järjesti jo 1920-luvulla ns. radiolähetysiltoja, jolloin iltamatilaisuudessa voitiin kuunnella radiosta Lahden radioaalloilla KK:n järjestämää musiikki-, lausunta- tai esitelmäohjelmaa. Kun vastaanottimet olivat maaseudun mökeissä harvinaisia, saatettiin järjestää työväentalolla sellaisiakin iltamia, joissa keskityttiin kuuntelemaan vain Yleisradion tarjoamaa ohjelmaa. Suurta mielenkiintoa herättivät myös KK:n puhujat esittäessään elokuvakoneillaan valistavia elokuvia. Siinä oltiinkin aivan modernin nykyajan hermolla.⁵⁵

Kirjeopiston hidas kasvu

TSL:n käynnistämä kirjeopisto ei kehittynyt aivan odotusten mukaisesti. Kirjeopiston avulla saattoi opiskella muun muassa suomen kieltä, ainekirjoitusta, sanomalehtioppia, kansantaloustiedettä, laskentaa, mittausoppia, esperantoa, työlainsäädäntöä ja raittiustietoa, asioimiskirjoitusta sekä opinto-ohjaajien ja muitakin järjestötehtäviä. Sitä kautta saattoi opiskella myös Työväen Akatemiaan valmistavaa kurssia.

Yksinopiskelijoita oli 1920-luvulla vuosittain alimmillaan vain 19 (vuonna 1926) ja suurimmillaan 45 (vuonna 1929). Lisäksi muutama kymmenen opintokerhoakin (laajimmillaan 45 kerhoa vuonna 1929) opiskeli kirjeellisesti. Kirjeopiston kautta sai vuosittain oppia yli 200–300 henkilöä, parhaimmillaan lähes 470 (vuonna 1929). On mahdollista, että Kansanvalistusseura oli tässä opintomuodossa vakiintuneempi ja ehkä muistakin syistä houkutteli hyödyntämään enemmän laatimiaan aineistoja.

⁵³ Karjalan Johanneksesta kotoisin ollut 22-vuotias liikeapulainen Janne (Johan Henrik) Hakulinen (1906–79) kävi Työväen Akatemian 1929–30. Hän kirjoitti vuosikirjaan artikkelin ”Radion merkityksestä kansansivistystyössä”. Näkemys oli punnittu ja harkittu: radio oli merkityksellinen, mutta sitä ei pitänyt yliarvioida (Työväen Akatemian Vuosikirja 1929–30. Helsinki 1930, s 63–64).

⁵⁴ Valistusjärjestöjen opintotoimikunnan parissa koettiin, etteivät radio tai radioesitelmät juurikaan auttaneet opintokerhotyössä, ehkä paremmin vasta sotavuosien jälkeen. Ongelmaa oli siinäkin, että ohjelmat saattoivat mennä päällekkäin maatalon päivittäisten, aikaa vievien askareitten, esim. iltalypsyn kanssa, eikä tallentamiseen ollut vielä keinoja (Ojanen s 34–35).

⁵⁵ Suonoja 1966 s 246.

Paavo Niemi osallistui edellä kerrotulla tavalla Ruovedellä opintokerhotoimintaan, mutta kerhojen lisäksi hän opiskeli vielä kansantalouden kirjekurssia TSL:n kautta. ”Luin ja tutkin, kirjoitin vastauksia opetuskirjeisiin”, muisteli Niemi. ”Kirjeopiston opettaja maisteri Pekka Railo ei pitänyt oppilastaan hellin käsin. Hän todella vaati, ja minä puolestani ymmärsin sen niin, että pahastakin pulmasta on selvittävä omin voimin. Selvisin kuitenkin urakastani”, vaikka välillä henkiset voimavarat olivat ehtyä, muisteli Paavo Niemi tyytyväisenä.⁵⁶

- - - tietolaatikko

TAMPEREEN ”SUURENMOINEN SIVISTYS- JA VALISTUSKESKUS”

Sivistysliiton opintotoiminta oli vireää 1920-luvun lopulla Tampereellakin. Sivistystoimikunnan sihteeri Verna Rautaharkko oli uupumaton toiminnan järjestäjä. Hän oli itse saanut koulutuksensa jo Tampereen ensimmäisillä opintojohtajakursseilla tammikuussa 1921. Myöhemmin Helsinkiin siirtynyt toimittaja ja kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi (o.s. Sinervo)⁵⁷ muisteli sittemmin vuonna 1944 lähes parinkymmenen vuoden takaisia kokemuksiaan Tampereelta.

Verna Rautaharkon ”siistissä esikaupunkikodissa” tehtiin paljon suunnitelmia ja mietittiin keinoja, joilla saada tamperelaisia opintokerhoihin. Nuori perheenäiti ”Verna oli uskollisista uskollisin niihin aikoihin, pöytäkirjat ja paperit aina kunnossa”. Kirjallisuus oli erityisesti hänen sydäntään lähellä, varsinkin tulenkantajien edustama.

Toinen kirjallisuudesta innostunut sivistystoimikunnan jäsen oli Elsa Kolinen, hänkin nuori perheenäiti. Hän oli aloitteellisesti mukana puhekuoroa perustamassa ja uusia ilmaisukeinoja etsimässä. Sylvi-Kyllikki Kilven muisteluissa kaikkein kunnioitettavin pitemmän ajan sivistystyöntekijöistä oli kuitenkin Lyydia Saarikivi.

Lyydia Saarikivi kutsui joskus tamperelaisia esitelmöimään Ruovedelle ja joskus hän puolestaan puhui Tampereella. ”Hän oli opintokerholaistensa kanssa aina hartaasti mukana kuuntelijana, kun joku vieraspaikkakuntalainen oli tullut puhumaan tai esitelmöimään, hän halusi itse aina oppia. Muistan erikoisesti, kun hän kerran eräänä sunnuntaina tuli Tampereen työväentalolle ja lämpimin, innostunein sanoin sitten kertoi meille, naisyhdistyksen opintokerholaisille, miten suurenmoinen sivistys- ja valistuskeskus tuollainen suuri kaupunkilaistyöväentalo saattaa olla. Hän oli kurkistellut sisälle vähän joka huoneesta, nähnyt ammattiosastojen kokouksia, soittokuntien ja lauluseurojen harjoituksia, työväen teatterin näyttelevän, todennut kaikenlaisten kurssien työskentelyn ja tullut suorastaan runolliseksi näkemästään ja kuulemastaan. Käsitätkö mitä kaikkea teille täällä talossa tarjotaan, huudahti hän. Emmekä me tietystikään huomanneet sanoa hänelle, että hän itse oli

⁵⁶ Paavo Niemen em. muistelmat

⁵⁷ Sylvi-Kyllikki Kilpi (1899–1987) oli jo ylioppilasvuonnaan 1919 Sosialisti-lehden toimittaja Turussa, sittemmin Uudessa Ajassa Porissa ja Kansan Lehdessä Tampereella, oli myös teatteri- ja kirjallisuusarvostelija 1923–32, myöhemmin Suomen Sosialidemokraatissa 1934–39. Opetti Tampereen työväenopistossa 1928–32, luennoitsija Työväen Akatemiassa 1938–45. Kansanedustaja SDP 1934–46, SKDL 1946–57 (Suomen kansanedustajat I s 394–395); elämänvaiheista ks. myös Jaana Tornioja-Latola: Sylvi-Kyllikki Kilpi. Matka valtakunnan vaikuttajaksi. Helsinki: Into 2021.

suurenmoinen ihminen, kun jaksoi lämmentä keski-ikäisenäkin siitä aatteellisesta työstä, mitä työväentalon piirissä tehtiin.”⁵⁸

Kiistelyä valtionavusta syksyllä 1923

TSL sai ensimmäisten kolmen toimintavuotensa ajan valtionapunsa ilman julkista kohua. Yhtenä selittävänä tekijänä oli varmaankin liiton työlle ja toiminnalle myötämielinen ministeri Niilo Liakka ja hänen vaikutuksensa.

Syksyllä 1923, eli elokuussa tapahtuneiden vasemmistososialistien laajojen vangitsemisten jälkeen, kiinnitti porvarillinen lehdistö ensimmäinen kerran toden teolla huomionsa TSL:n valtionavustuksiin. Ensimmäisenä oli kokoomuspuolueen äänenkannattaja *Uusi Suomi*, joka ihmetteli syyskuussa 1923 miksi TSL sai vuosittain 75 000 markan valtionavun (runsas 23 000 euroa), kun taas Kansallismielinen nuorisoliitto oli vuonna 1920 jäänyt ilman aikaisemmin saamaansa avustusta.⁵⁹

Kirjoitus viritti lisää kirjoituksia. *Uuden Suomen* helsinkiläinen iltapäiväpainos *Iltalehti* herätti kysymyksen siitä, oliko TSL:n saamaa valtionapua käytetty kommunistisen toiminnan edistämiseen. *Uusi Suomi* jatkoi puolestaan seuraavaksi itse aloittamaansa kirjoittelua lisäten vielä uusia kierroksia.

Sivistysliitto lähetti *Uuteen Suomeen* vastineen, jossa kerrottiin, etteivät lakkautetut sosialistiset nuorisjärjestöt olleet enää liiton jäseniä. Liitto palautti mieleen senkin, ettei valtionavustus suinkaan ollut suoraa rahallista tukea vaan kirjallisuuden muodossa annettua. Vastineessaan liitto samalla muistutti, että TSL:n saama 75 000 markan avustus oli varsin vaatimatonta porvarillisten vastaavien järjestöjen saaman 209 000 markan (lähes 68 000 euroa) rinnalla. Lisäksi, aivan yleisesti ottaen, ”työväellä on vähemmän valistusmahdollisuuksia kuin muilla kansankerroksilla”.

Kirjoittelu on nähtävä laajempaa taustaa vasten. Porvarillinen Suomi kävi kiivasta kamppailua vasemmistososialistisia järjestöjä vastaan ja luonnollisesti etenkin kommunistisia järjestöjä vastaan. TSL joutui ainakin eräiden jäsenjärjestöjensä takia vedetyksi kiistelyyn mukaan.

Porvarillisten ryhmien keskuudessa ei tarkoin tunnettu TSL:n järjestörakennetta, eikä aina ehkä haluttu tarkemmin miettiä sitäkään, että työväenliikkeen suuntauksilla oli eroja. Helppointa – tai tarkoituksenmukaisinta – oli kiireiselle porvarilliselle sanomalehdentoimittajalle niputtaa kaikki työväen suuntauksset yksinkertaisesti saman epäilyttävän sosialismin tai kommunismin nimikkeen alle. Monille riitti koko TSL:n leimaamiseen tieto siitä, että joitakin vasemmistososialisteja oli mukana toiminnassa. Esimerkiksi oikeistolaiselle *Ajan Suunta*-lehdelle kävivät aivan riittäviksi

⁵⁸ Sylvi-Kyllikki Kilpi: Opintokerhonohjaaja ja opintokerholaisia vuosien varrelta. Työläisopiskelija 8/1944. Samoja henkilöitä Kilpi kuvasi muistelmissaankin (1968, s 9–10). – Tampereen työväentalon monipuolisesta kulttuuritoiminnasta vuosisadan kuluessa ks. Kanerva s 500–548.

⁵⁹ Tässä seurataan Järvisen esittelemää lehdistökeskustelua s 55–56; nämäkin alkuperäiset lehtileikkeet ovat tallella TSL:n leikekokoelmissa, TA.

todisteiksi kommunismista Suomen sosialistisen työväenpuolueen lähettämät kiertokirjeet, joissa kehoitettiin opiskelemaan opintopiireissä esimerkiksi *Kommunistista manifestia*, *Kommunistista katekismusta* jne.

Suomen Sosialidemokraatissa toimittaja Yrjö Räisänen eli nasevasanainen pakinoitsijanimimerkki Sasu Punanen oikoi tällaisia käsityksiä. Liiton toimintaa hyvin tuntevana hän korosti muun muassa sitä, ettei vasemmistososialisteilla ollut tuolloin yhtään edustajaa TSL:n johtoelimissä. Sosialidemokraattisessa lehdistössä arveltiin yleisesti, että syksyllä 1923 käyty TSL:n toimintaa pahantahtoisesti ruotanut kirjoittelu olisi ollut organisoitua. Taustalla arveltiin olleen yksinkertaisesti Kansallismielisen nuorisoliiton pyrkimys päästä osalliseksi siltä ilmeisen perustellusti evätystä valtionavusta.

Seurauksena kiistakirjoittelusta oli ainakin se, ettei TSL:n valtionavun korotusesitys 125 000 markkaan (noin 42 000 euroa) mennyt ilman äänestystä läpi eduskunnan sivistysvaliokunnassa. Äänestyksessä hävinnyt, vähemmistöön jäänyt oikeistolainen ryhmittymä saneli päätökseen eriävän mielipiteen. He eivät voineet ”yhtyä määrärahan korotusesitykseen, kun Työväen Sivistysliitto tekee valistustyötään mielestämme arveluttavassa puoluehengessä”.⁶⁰ Tällaisen lausuman kaiku tuli kantamaan pitkälle.

Viisivuotias TSL porvarillisesta näkökulmasta

Kun Sivistysliitto täytti syyskuussa 1924 viisi vuotta, arvioivat työväenliikkeen lehdet laajalti ja etenkin sosialidemokraatit hyvin myönteisesti liiton siihenastista toimintaa. Merkkipäivän huomasi myös porvarillinen julkisuus. Mielenkiintoinen oli esimerkiksi *Uuden Suomen* arvio tai melkeinpä ennuste. Se uskoi, että ”jos työväen sivistystyö ei vielä lähitulevaisuudessa pääsekään irti sosialistisista puoluepitimistä, se on pääsevä niistä tuonnempana”.⁶¹

Pian juhlapuheiden ja -kirjoitusten jälkeen tuli jälleen esille arkinen valtionavustusten jakokysymys. *Uudessa Suomessa* vaadittiin muutoksia opintokerhoille myönnettävän avustuksen jakoperusteisiin. Valtion luentolautakunta jakoi vuosittain avustukset siten, että suomalainen luentotoimisto sai 54 prosenttia, Työväen Sivistysliitto 30 ja ruotsinkielinen luentotoimisto 16 prosenttia. Näillä perusteilla jakoa jatkettiin.

Porvarillisessa lehdistössä viriteltiin säännöllisin väliajoin pahantahtoista kirjoittelua TSL:n asioista, varsinkin valtionavusta ja väitetyistä yhteyksistä kommunistiseen toimintaan. Epäilykset opintokerhojen yhteydestä maanalaiseen kommunistiseen toimintaan kasvoivat sen jälkeen, kun julkinen vasemmistososialistien puolue toiminta kiellettiin kokonaan. Vasemmistososialistit jatkoivat vaaleihin osallistumisestaan löyhinä vaaliliittoina.⁶²

⁶⁰ Lainattu Järvinen s 60.

⁶¹ Lainattu Järvinen s 61; Uusi Suomi 2.9.1924.

⁶² Ks. esim. Soikkanen 1975 s 428–430. – Poliittisista syistä vangitut miespuoliset vasemmistososialistit ja kommunistit sijoitettiin vuodesta 1921 alkaen vuoteen 1937 saakka Tammisaaren pakkotyölaitokseen (naiset olivat puolestaan Hämeenlinnassa). Sitä mainittiin myös ”Tammisaaren yliopistoksi”, sillä vankina olleilla oli

Pentti Järvinen on opinnäytetutkimuksessaan tarkastellut laajasti sanomalehdistön suhtautumista TSL:n toimintaan 1920-luvulla. Tutkimusta on tässäkin seurailtu. Hänen mukaansa porvarillisen lehdistön asenteet eivät olleet aivan yhdenmukaisia. Arvostelun kärjessä olivat oikeistolainen, maanpuolustukseen paljolti keskittynyt *Ajan Suunta*, kokoomuspuolueen *Uusi Suomi* ja sitä lähellä ollut *Iltalehti*. Mielenkiintoista oli havaita, ettei edistyspuolueen vapaamielinen *Helsingin Sanomat* osallistunut TSL:n vastaiseen kirjoitteluun. Toisaalta: se ei tosin juuri liittoa puolustellutkaan.

Kuitenkin esimerkiksi tammikuussa 1928 *Helsingin Sanomat* julkaisi laajahkon ja myönteiseen sävyyn laaditun, liiton sihteeristä Pekka Railosta tehdyn haastattelun. Sivistysliitolla oli jatkuvasti ystäviä myös eduskunnan valtiovarainvaliokunnassa, mikä oli sivistystyötä ja sen välttämätöntä rahoitusta ajatellen erittäin keskeinen valmistelupaikka. Tässäkin auttoi tiivis yhteistoiminta ja yhteydenpito muiden sivistysjärjestöjen kanssa.⁶³

Maalaisliiton lehdistö ja TSL

Sivistysliiton ja Väinö Voionmaan ystävä Niilo Liakka, monivuotinen opetusministeri, oli maalaisliittolainen. Hän ei luonnollisestikaan päättänyt puolueen lehtien kirjoittelusta, ei ministerinä eikä muissakaan tehtävissä toimiessaan. Kun maalaisliiton lehdistössä kirjoitettiin kielteisesti TSL:n toiminnasta, ei siitä vielä voida kuitenkaan vetää johtopäätöstä, että koko maaseutuväestöä edustanut viljelijäin puolue olisi ollut samalla torjuvalla kannalla.

Viipurilaisessa *Maakansassa* harmiteltiin vuonna 1925 vapaan kansansivistystyön hajanaisuutta. Muodostuneilla ryhmillä ei lehden mielestä ollut riittäviä toiminnan mahdollisuuksia. Toimittajan kirjoituksessa esitettiin jopa uuden Opiskelijain liiton perustamista. Sen opintokerhot olisivat itsenäisiä ja niihin voisivat liittyä lehtijutun kirjoittajan ajatusten mukaan myös TSL:n opinto-kerholaiset.

Lehti ei tosin itsekään uskonut ehdotuksen toteutumiseen. Järjestäytyneen työväen kerhoja ja niiden opiskelijoita ei varmaankaan saataisi mukaan uuteen organisaatioon. Lehti toivoi kuitenkin, että ”sosialistimme kehittyisivät siihen, että sivistystyö tulisi heillekin sellaiseksi puolueettomaksi valistustoiminnaksi, jossa porvari ja sosialisti voisivat toimia rinnan”.⁶⁴

On nähtävissä, että porvarillisen mielipiteen jyrkätköt asenteet lientyivät jossakin määrin 1920-

työpalvelun jälkeen iltaisin mahdollisuus opiskeluun. Ymmärrettävää oli, että viranomaiset suosivat yleissivistävää opiskelua, mutta varsinkin SKP pyrki käyttämään tilaisuutta hyväkseen saadakseen oman, pääosin salaisen opintoaineistonsa avulla vangituista lisää liikkeen kaadereita (ks. esim. Reijo Miettinen, Juha Tuunainen: Opiskelua poliittisten pyrkimysten ristipaineissa: Tammisaaren ”yliopisto” 1920- ja 1930-luvuilla, teoksessa *Työväki ja sivistys*, s 169–197). Heikki Mikko Viitala on kertonut (1988 s 55), että ”Tammisaaren yliopiston” jälkeen saattoi vapauteen päässyt lähteä salateitä pitkin jatkamaan opintojaan itärajan takana Leningradissa, Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopistossa. Tarjolla oli yleissivistäviä aineita ja kesällä sotilaskoulutusta.

⁶³ Järvinen s 64; *Helsingin Sanomat* 15.1.1928.

⁶⁴ Lainattu Järvinen s 66; *Maakansa* 10.7.1925.

luvun kuluessa. Kielteisen sävyinen tai epäluuloinen lehtikirjoittelu TSL:n toimintaa ja toiminnan luonnetta kohtaan väheni kokonaisuudessaan.⁶⁵ Muutosta voidaan ymmärtää kahdellakin tavalla. Ensinnäkin TSL saavutti vähitellen lisää uskottavuutta omalla, laajaksi kasvaneella, vakaalla ja perusteellisella käytännön toiminnallaan. Toiseksi vasemmistososialistien ja kommunistien toiminnan rajoittaminen tuotti porvariston toivomia tuloksia sikäli, että heidän julkinen asemansa työväenliikkeessä heikkeni 1920-luvun kuluessa.

Laitavasemmistolaisessa liikkeessä oli myös kaiken kaikkiaan lisääntyvää sisäistä, keskinäistä kitkaa. Maan alla toimineet kommunistit pyrkivät vetämään toisenlaista, jyrkemmin kumouksellista linjaa kuin julkisissa järjestöissä, kuten ammattiyhdistysliikkeessä, yhdessä sosialidemokraattien kanssa toimineet vasemmistososialistit. Lähes avointa välirikkoa merkitsivät lisäksi Kominternin linjanvetoihin nojautuneet SKP:n jäykät päätökset vuonna 1928.⁶⁶ Niiden mukaan kommunistien piti tehdä odotettavissa olleen fasismin nousun takia mitä selkein pesäero sosialidemokraatteihin, ”sosiaalifasisteihin”, kuten päätöksissä ilmaistiin. Seurauksena oli julkisuudessa toimineiden vasemmistososialistien yhä selkeämpi pyrkimys järjestäytyä uudeksi poliittiseksi liikkeeksi, irti kommunistisista tunnuksista.⁶⁷ Oma leimaava nimityksensä oli olemassa jyrkimmille kommunisteillekin: moskoviitit.⁶⁸

Lisäksi on muistettava sekin, että osa vasemmistososialistien opintokerhoista toimi koko ajan ja aivan tarkoituksellisesti TSL:n ulkopuolella. Varsinkin 1920-luvun alkupuolella, ennen kuin viranomaiset ryhtyivät jyrkemmin ottein estämään liikkeen toimintaa ja lakkauttamaan järjestöjä, monet juuri näistä TSL:n ulkopuolella toimineista opintokerhoista olivat hieman verhotusti mukana myös poliittisessa toiminnassa, kuten edellä on jo kuvattu.⁶⁹

Sivistysliitossa pidettiin tarkkaan silmällä sitä, etteivät sen parissa toimineet opintokerhot harjoittaneet politiikkaa, poliittista toimintaa. Kuvaava esimerkki on Hämeestä Turengista, missä 1920-luvun puolivälin jälkeen toimi nuorten työläisten opintokerho. Siihen jo edellä viitattiin. Paikkakunnan sosialidemokraatit kertoivat Sivistysliiton toimistolle, että Turengin nuorten työläisten opintokerho on ”kommunistinen, politikoi eikä suostu liittymään sos.-dem. puolueen nuorisoliittoon”. Liittymistä pidettiin ehtona sille, että opintokerho saisi käyttää paikallista sosialidemokraattien työväentaloa kokoontumispaikkanaan.

TSL oli hankalassa välikädessä. Aluksi se poisti opintokerhon rekisteristään vuoden 1926 lopulla. Myöhemmin kerho palautettiin rekisteriin uudelleen. Tammikuussa 1928 lähestyivät Etelä-Hämeen

⁶⁵ Järvinen s 65.

⁶⁶ Ks. yksityiskohtaisemmin Kettunen 1986 s 376–380; Saarela 2002, s 41–43, 44–47.

⁶⁷ Ks. esim. Suomen työväenliikkeen historia s 163–165; Soikkanen 1975 s 486–490; Suomen historian pikkujättiläinen s 640–641 (Raimo Salokangas). – Maanalainen kommunistinen puolue joutui juuri keväällä 1928 huomattaviin vaikeuksiin senkin takia, että sen salainen kolmikkopohjainen organisaatio suurelta osin mureni vangitsemisten yhteydessä ja pidätykset jatkuivat myöhemminkin (ks. esim. Matti Lackman, Tuulia Sirvio: Etsivä keskuspoliisi, ”Valkoisen Suomen” turvallisuuspoliisi 1919–1937, teoksessa Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Toim. Matti Simola, Tuulia Sirvio. Jyväskylä: Gummerus 1999, s 35–36)

⁶⁸ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 149 (Hentilä).

⁶⁹ Ks. Järvinen s 49.

sos.dem. piiritoimikunta ja Janakkalan sos.dem. kunnallistoimikunta uudelleen kirjeillä TSL:n toimikuntaa. Nuorten työläisten opintokerhoa syytettiin nyt, suorin sanoin, ”kommunistisen propagandan harjoittamisesta”. Liiton toimikunta velvoitti järjestäjä Arvi Hautamäen tekemään paikkakunnalle tarkastusmatkan.

Sivistysliiton toimikunnan kokouksessa myöhemmin maaliskuussa 1928 Hautamäki raportoi, että opintokerhossa ”ei ollut mitään erikoisempaa”. Kerholaiset olivat kyllä nuoria kommunisteja, mutta hän ei ollut nähnyt itse toiminnassa tai asiapapereissa mitään sellaista, mikä olisi vaatinut kerhon sulkemista pois TSL:n opintokerhojen rekisteristä. Tehdyille kanteluille ei siten löytynyt perusteita.⁷⁰ – Tietenkin voidaan hyvin epäillä sitäkin, että opintokerholaiset eivät kenties laittaneet paperille aivan kaikkea siitä, mitä todellisuudessa tekivät tai puhuivat keskenään opintotilaisuuksissaan.

Opintiet laajenevat

Kun yleinen oppivelvollisuus tuli voimaan vuonna 1921, kunnat jaettiin koulupiireihin. Kussakin tuli olla kaksivuotinen alakoulu ja lisäksi nelivuotinen yläkansakoulu. Koulunkäynti alkoi seitsemänvuotiaana. Monissa maaseudun kunnissa turvauduttiin kuitenkin aina 1950-luvulle saakka ns. supistettuun kouluun, ainakin muodollisesti kunnallisia varoja säästäen. Yleisesti ottaen oppivelvollisuus toteutui maassa varsin hyvin kolmekymmenluvun loppuun mennessä. Uudistus oli siten suureksi hyödyksi kansan syville riveille.

Oppikouluja oli 1920-luvun alussa yli 160, ja ylioppilaita valmistui vuosittain noin 1200. Kolmekymmenluvulla ylioppilaiden määrä kohosi vuosittain jo yli kahden tuhannen, mikä synnytti puhetta todellisesta ylioppilastulvasta. Työväestön osuus oppikoululaisten vanhemmista oli kaksikymmenluvun alussa 10 prosenttia, mutta kohosi 1930-luvun lopulle tultaessa vähitellen jo lähes neljännekseen. Huomattakoon, että kuntien ja valtionhallinnon virkamiesten määrä kasvoi tehtävien lisääntyessä tuntuvasti. Siihen haasteeseen antoi vastauksen koululaitoksen kehittyminen.

Helsingin yliopisto sai vuonna 1919 rinnalleen Åbo Akademin ja kolme vuotta myöhemmin Turun yliopiston. Muita korkeakouluja olivat Teknillinen korkeakoulu sekä suomen- ja ruotsinkieliset kauppar korkeakoulut Helsingissä sekä ruotsinkielinen Turussa (vuodesta 1927 alkaen). Jyväskylään perustettiin Kasvatustieteellinen korkeakoulu, sittemmin yliopisto vuonna 1934.

Pääkaupunkiin vuonna 1925 perustettu Kansalaiskorkeakoulu, vuodesta 1930 nimeltään Yhteiskunnallinen korkeakoulu, oli uudenlainen oppilaitos Helsingin Kallion kaupunginosassa. Se ei edellyttänyt ylioppilastutkintoa ja sen tarkoituksena oli nimenomaisesti kohottaa kansan syvien rivien yhteiskunnallista tietämystä. Monille se avasikin tien vaativampiin opintoihin ja tieteen maailmaan. Korkeakoulun ensimmäisenä rehtorina toimi Yrjö Ruutu, jota oli kaavailtu Työväen Akatemian rehtoriksi.⁷¹

⁷⁰ Tmk pk 30.1.1928, 14.3.1928; ks. Järvinen s 49.

⁷¹ Ks. Suomen historian pikkujättiläinen s 691–693 (Salokangas); Meinander 2010 s 192. – Mainittakoon, että Yhteiskunnallisen korkeakoulun parissa toimi vuodesta 1927 alkaen vuosikymmeniä pienehkö sosialistikerho,

Joskus työväenyhdistysten opintokerhoissakin pyrittiin kohottamaan rimaa oikein kunnolla. Näin tapahtui esimerkiksi syksyllä 1932 Huopalahden työväenyhdistyksessä (vuodesta 1938 Haagan ty), Haagan kauppalassa pääkaupungin tuntumassa. Yhdistykseen perustettiin nimittäin ”Uusimman ajan maailmanhistorian opintokerho”, mahdollisesti Voionmaan vuonna 1928 valmistuneen teoksen *Maailmanhistorian uusi vaihe* pohjalta. Se taisi olla ”jo liian kunnianhimoinen”, kuten yhdistyksen historiategoksessa arvioidaan. Jäseniä alkoi pian jäädä pois kerhoiltoista, ja niinpä kerho oli lopetettava. Ainakaan se ei muutamaan vuoteen näytä virallisesti toimineen työväentalolla.

Yhdistyksen parissa oli opintotoimintaa ollut jo 1920-luvun loppuvuosista alkaen, lähinnä kunnallistiedon, kirjanpidon ja taloudenhoidon aiheiden parissa. Tammikuussa 1936 opintokerho aloitti tauon jälkeen uudelleen, osin liittyen ajankohtaiseen jäsenhankintakampanjaan. Myös järjestettiin luento- ja valistustilaisuuksia sekä seuraavana vuonna ”juttuiltojakin”. Talossa oli myös työväenkirjasto.⁷²

Keskustelua Tulenkantajista

Virallisen, voi myös sanoa valkoisen Suomen taide ja kirjallisuus oli korostuneen kansallismielistä, monesti sovinnasta ja porvarillista, suorastaan vanhoillista, mille ymmärrettävän taustan antoi vielä varsin tuore itsenäistyminen ja käyty sisällissota. Muutamien nuoremman polven taiteilijoiden, lähinnä kirjailijoiden keskuudessa nousi 1920-luvulla yhtenä vastavoimana esiin Tulenkantajina tunnettu ryhmä, johon kuului sekä kirjailijoita että muita taiteilijoita. Ryhmä on kenties liiankin tiivis ilmaus tälle muodostuneelle kokonaisuudelle.

Tulenkantajat olivat monella tavalla radikaaleja, totuttuja taiteen käsityksiä ja muitakin näkökulmia ravistelevia. Usein he romantisoivat uuden ajan tekniikkaa ja koneita. Kaukaisten maiden eksotiikan ihastelu oli myös heille tyypillistä, sillä keskivertoinen suomalainenhan ei vielä tuolloin matkustanut juuri lainkaan ulkomailla. Tavallinen työläisperheen arkielämä oli heille vastaavasti kokemuksena vieraampaa.

Radikalismissaan Tulenkantajat olivat ilman yksiselitteisen selkeää poliittista ulottuvuutta. He ottivat ”rohkeasti kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuitenkin sitoutumatta mihinkään puolueideologiaan”, kuten on luonnehdittu. Monille Tulenkantajat olivat ensimmäinen kipinä ”nuoruuden kapinaan”, mistä he, tai ainakin osa heistä, myöhemmin 1930-luvulla siirtyivät edelleen poliittiseen radikalismiin, eikä ehkä niinkään maltilliseen sosialidemokratiaan vaan siitä hieman pitemmälle ja jyrkemmin vasemmalle.⁷³

joka aatteellisesti sijoittui sosialidemokraattien ja kommunistien välille (ks. T. E. Kujanen: Yhteiskunnallisen korkeakoulun Sosialistikerho. Työläisopiskelija 1/1931; Veikko Niemi: Eräs unohdettu - YKK:n sosialistikerho, julkaisussa Työväentutkimus 1998 s 19–22). Vuonna 1960 Yhteiskunnallinen korkeakoulu siirtyi Tampereelle.

⁷² Ilkka Leskelä: Oman tiensä tekijät. Haagan Työväenyhdistyksen 100-vuotinen historia. Helsinki: Haagan ty 2008, s 84, 92, 96, lainaukset s 92.

⁷³ Kalevi Kalemaa: Elvi Sinervo - vuorelle nousija. Pieksämäki 1989 (Kalemaa 1989) s 27 (myös lainaukset); ks. myös esim. Ritva Haavikko: Johdanto niille jotka eivät paljon tiedä tulenkantajista, teoksessa Kirjailijat puhuvat. Tulenkantajat. Toim. Ritva Haavikko. Helsinki: SKS 1976, s 13–40, erit. s 13–17; Suomen historian

Kotkalainen kirjallisuudenharrastaja, rautatieläinen August Pekkanen⁷⁴ viritti *Työläisopiskelijassa* syksyllä 1929 kirjoituksellaan keskustelua opiskelevan työläisnuorison suhteesta Tulenkantajiin. Keskustelua käytiin jatkossa *Suomen Sosialidemokraatissakin*. Mainittakoon, että uudella ryhmittymällä oli myös oma lehti, *Tulenkantajat*, joka ilmestyi ensin vuosina 1928–29 ja tauon jälkeen sittemmin hieman vasemmistolaisempana versiona vuosina 1933–39.

Pekkanen arvioi Tulenkantajia osin myönteisesti, uusia raikkaita tuulahduksia tuovana sivistyneistöryhmänä. Heidän poliittiset ja yhteiskunnalliset asenteensa Pekkanen kuitenkin näki epämääräisinä, osittain jopa työväenliikkeelle vastakkaisina.

Kaiken kaikkiaan hän toivoi kuitenkin alleviivaten yhteistoimintaa joissakin asioissa, sillä ”on koko ihmiskunnan elinkysymyksiä, joissa se [työväenliike] voi yhtyä toistenkin luokkien radikaalien ainesten kanssa”. Näitä olivat esimerkiksi rauhanasia ja Euroopan Yhdysvallat-tavoite. Tulenkantajiin ei August Pekkasen mukaan pitänyt suhtautua kokonaisuudessaan kielteisesti, sillä heillä oli joka tapauksessa menossa ”porvarillisen ilmapiirin uudistusyritys”. ”Suurten ihmisyhteisöjen parasta” tarkoittavia hankkeita oli syytä tukea, kirjoitti Pekkanen.⁷⁵

Oiva Valavaara jarrutteli TSL:n parissa virinnyttä innostusta Tulenkantajiin hieman myöhemmin. Opettavaisesti hän totesi liiton lehdessä, että ”tulenkantajien esiintyminen n.s. nykyaikaisen taidesuunnan kannattajina on tarkoin erotettava heidän yhteiskunnallisesta ajattelustaan”. Heidän yhteiskunnallinen aatteellisuutensa oli Valavaaran mukaan vain ”eräs porvarillisen hengenelämän virtaus” ja koko heidän toimintansa vaikutti ”epätoivoiselta yritykseltä pysähdyttää porvarillisen aatteellisuuden hitaasti, mutta varmasti tapahtuva rappeutuminen”.

Valveutuneen työväen ei ollut syytä mennä mukaan porvarien perheriitoihin, opasti Valavaara lehden lukijoita. Hän ei myöskään nähnyt edellytyksiä August Pekkasen ajattelemalle yhteistoiminnalle. Valavaaran mukaan ”koko ihmiskunnan” asiat kuten maailmanrauhan lujittaminen olivat tietenkin myös työväelle tärkeää, mutta tavoitteella oli toisenlainen sisältö kuin porvareilla ja Tulenkantajilla. Sama koski ”Euroopan Yhdysvaltoja”.

Valavaara päätti omalta osaltaan keskustelun toteamalla, että ”vain sosialistisen yhteiskunnan avulla

pikkujättiläinen s 697 (Salokangas); Vuosisatamme Suomi s 228–232 (Kallio); Tasavallan vuodet s 65 (Vesa Karonen). – Vesa Mauriala on monien tavoin tuonut esiin 1921 perustetun Nuoren Voiman Liiton vaikutuksen tulevien Tulenkantajien taustalla (Uutta aikaa etsimässä. Individualismi, moderni ja kulttuurikritiikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki: Gaudeamus 2005, s 50–51). Tulenkantajissa kipinän saaneita, myöhemmin vasemmistoon tai vasemmistoradikaaleihin lukeutuneita olivat mm. Raoul Palmgren, Maija Savutie, Viljo Kajava sekä Tapio ja Nyrki Tapiovaara.

⁷⁴ Pekkanen oli käynyt Työväen Akatemian 1928–29 ja kirjoittanut vuosikirjaan Aleksis Kiveä ja suomalaista näytelmäkirjallisuutta sivunneen artikkelin ”Mitä meiltä puuttuu” (Työväen Akatemian Vuosikirja 1928–29 s 62–63). Pekkanen oli sittemmin myös KK:n puhuja.

⁷⁵ Aug. Pekkanen: Tulenkantajat ja opiskeleva työläisnuoriso. Työläisopiskelija 8/1929, myös lainaus, alleviivaus alkuperäisessä; Paneurooppa-aatteesta ks. esim. Pekka Valtonen: Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 2018 (Valtonen 2018) s 29–33, 112–120.

voidaan toteuttaa sekä maailmanrauha että – ei ainoastaan Euroopan – vaan koko maailman yhdysvallat!” Tällä hän viittasi Karl Marxin ja Friedrich Engelsin tunnettuun yhteenliittymisen kehoitukseen maailman kaikille työläisille.⁷⁶ Tästäkin, eräänlaisesta väistöliikkeestä on helppo huomata, että teorian ja iskulauseiden tasolla oli vaivatonta hahmotella kaikille sopivaa parempaa, ihanteellista tulevaisuutta. Käytännön tasolla todellisuus oli kuitenkin ihan muuta.⁷⁷

Vaikka Oiva Valavaara vähän jarruttelikin innostusta rynnätä mukaan Tulenkantajien toimintaan, ei TSL millään tavalla pyrkinyt sulkemaan ikkunoita muualla tapahtuvalta. Sehän olisi ollut aivan vastakkaista sivistyksen ja kriittisen tiedonhankinnan periaatteille. Käytännössä yhteydet Sivistysliiton ja Tulenkantajien tai muiden aikakauden pienten taiteilija- tai sivistyneistöryhmittymien välillä olivat kuitenkin varsin rajallisia, joitakin henkilösuhteita lukuun ottamatta.⁷⁸

Kuvaava esimerkki rajojen määrätietoisestä avartamisesta oli Lyydia Saarikiven kirjoitus *Työläisopiskelijassa* syyskuussa 1929. Hän kertoi kaunokirjallisuuden opintokerhoista, vaikeuksista löytää luettavaksi ”oikeita kirjoja” ja siitä, että vain ”harvat osaavat lukea oikein”. Hänen mukaansa nimenomaan ryhmässä lukeminen ja luetusta keskusteleminen oli hyödyllistä.

Kaunokirjallisuuden harrastusta ei sopinut rajoittaa vain työväen omaan kirjallisuuteen. Lyydia Saarikivi korosti voimakkaasti sitä, että ”lukiessamme yksinomaan työväen kirjallisuutta meidän näköpiirimme olisi hyvin ahdas ja yksipuolinen”. Kirjallisuutta piti lukea laajasti ja myös ennakkoluulottomasti.

Työ kaunokirjallisuutta harrastavissa kerhoissa oli hidasta, mutta varmasti tuloksia tuottavaa, mielikuvitusta herkistävää ja ajattelukykyä kehittävää. Saarikivi kirjoittikin Sivistysliiton omassa äänenkannattajassa nimimerkillä: ”Kaunokirjallisuuden avulla me avarramme näköpiiriämme mahdollisimman monipuoliseksi.”⁷⁹

Korson työväenyhdistys toimi hieman erikoisella tavalla kolmen kunnan eli Helsingin maalaiskunnan, Tuusulan ja Keravan alueilla, kuten Aarno Tahvanainen on kuvannut. Kulttuuripitoinen opintokerho perustettiin yhdistykseen joulukuussa 1930 ja se liittyi saman tien TSL:n alaiseksi. Kerhon taustalla oli aivan käytännöllinen tarve: piti saada yhdistyksen iltamiin

⁷⁶ O. V:ra [Oiva Valavaara]: Opiskelevan työläisnuorison suhde ”tulenkantajiin”. *Työläisopiskelija* 9/1929, myös lainaukset.

⁷⁷ Valavaara ei tässä varmasti tarkoittanut ”sosialistisella yhteiskunnalla” itäistä naapurimaata, jonka raadollisista kokeiluista jo jotain tiedettiin, vaan teksti oli hänelläkin tukevasti yleisten haaveiden ja toiveiden teoriatasolla.

⁷⁸ Ks. esim. Mauriala, eri kohdin; teoksen liitteenä on havainnollinen luettelo Tulenkantajien aikakauden muutamista keskeisistä kirjailijoista Elmer Diktoniuksesta Mika Waltariin (s 357–367). ”Esi-tulenkantaja” Lauri Haarla (1890–1944) toimi Työväen Akatemiassa opettajana 1927–38. Eräät tulenkantajista kirjoittivat kirjallisuusarvosteluja myös työväenlehtiin. Ainakin Katri Vala osallistui poliittiseen toimintaan sos.dem. puolueessa ja Akateemisessa sosialistiseurassa. Hän oli vuodesta 1931 alkaen Suomen Sosialidemokraatin pysyvä avustaja.

⁷⁹ L.S. [Lyydia Saarikivi]: Sananen kaunokirjallisuuskerhoista. *Työläisopiskelija* 6/1929, myös lainaukset.

ohjelmanumeroita. Hieman erityislaatuiseksi toiminta-ajatukseksi tuli, että kerholaiset sopivat kokouksessa mitä kukin esittäisi seuraavalla kerralla: kuka lausuisi runon, pitäisi puheen, kertoisi tarinan tai sadun. Esitykset kuunneltiin, ja sitten jäsenet halutessaan saivat arvioida niitä ja siten auttaa sekä opastaa parempiin suorituksiin. Kerholaisten lisäksi esityksiä oli seuraamassa muitakin.

Kirjallisia arviointeja on jäänyt talteen, mielenkiintoista kyllä. ”Puhe epäonnistui”, mutta kuitenkin ”arvostelussa lausuttiin rohkaisevia sanoja yrityksestä”. Tai todettiin, että ”runoa esitettäessä ei sovi pitää esipuhetta”. Jostakin sanottiin, että ”kertomus oli hyvä, mutta esitystä häittäsi huono valmistus”. Oli niitäkin, joista arvioissa todettiin, että ”esitys oli illan parhaimpia, kun vaan samaan tapaan jatkuu, niin hyvä tulee”.

Kevätalven 1931 kuluessa ”ohjelmansuoritusopintokerho” kokoontui yhdeksän kertaa. On mahdollista, että tämä toiminta osaltaan heijastui vielä siinäkin, että loppusyksyllä 1936 virisi urheiluseura Korson Vedon parissa ajatus näyttämötoiminnasta. Myös työväenyhdistys perusti kevättalvella 1938 näytelmäseuran alaosastokseen. Hieman myöhemmin muodostettiin näytelmäseura, ja pian Korson Työväen Näyttämö aloitti. Sen pariin tuli paljon muutakin kulttuuritoimintaa, ainakin kuorolausuntaryhmä, kisälliryhmä ja lauluryhmä.⁸⁰

Opiskelun lomassa

Kaunokirjallisuuden ja elokuvien Suomessa ennen sotavuosia ja oikeastaan pitkään sen jälkeenkin oikeaa suomalaisuutta edusti maaseutu. Kesäisin viljavina lainehtivat pellot, vihreät niityt, joilla lehmät, hevoset ja lampaat laidunsivat, ja sankkana kasvavat metsät sekä siniset järvet olivatkin jokaiselle tuttuja sorateiden halkomien kylien tuntumassa.

Kaupungistuminen eteni 1920-luvulla kuitenkin hiljalleen, ja samalla lisääntyivät taajamien kasvun tarjoamat värikkäät mainosvalot, kahviloiden ja ravintoloiden, elokuvateatterien sekä muodikkaiden huvittelupaikkojen mahdollisuudet ja houkutukset. Varallisuus määritteli pitkälti, millaisia huvittelumahdollisuuksia oli käytettävissä. Jokaiselle kiinnostuneelle löytyi varmasti jotakin. Kammella viritettävä jousikoneisto antoi gramfonille voiman: se soi niin tanssipaikalla kuin kotonakin, ja ajan iskusävelmät kaikuivat. Kuplettilaulajat saivat gramfoni- eli sellakkalevyjen, ns. savikiekkojen, avulla entistä laajemman kuulijakunnan, ja viihdemusiikin pariin nousi uusia esiintyviä tähtiä ja orkestereita.⁸¹

Vaikka kaupungit kasvoivat, niissä vallinneet perinteiset yhteiskunnalliset luokkarajat säilyivät pääosin vahvoina, ja kaupunginosat olivat suurelta osin erilaisia. Sodan voittajien ja häviäjien tunnelmia saattoi edelleen aistia. Työläiskaupunginosat erottuivat ulkoisestikin herrasväen asuma-alueista. Suuren sekoittumisen aika tai mahdollisuus oli vielä hyvin kaukana edessäpäin. Maaltamuuttoa tapahtui, ja vähin erin lisääntyi myös maaseudulta ja työväestöstä kotoisin olleiden

⁸⁰ Aarno Tahvanainen: Työn ja tasa-arvon puolesta. Korson Työväenyhdistys 1906–2006. Vantaa: Korson ty 2006 (Tahvanainen 2006), s 142–145, lainaukset s 142.

⁸¹ Ajan muutoksista maaseudulla ja taajamissa ks. Hanne Koivisto: Elämää maalla ja kaupungissa, teoksessa Maamme (Hanne Koivisto 2016c), s 49–77.

korkeakouluopiskelijoiden määrä.

Rehellisyyden nimissä on syytä todeta, että TSL:n opintokerholaisetkaan eivät käyttäneet varmaankaan aivan kaikkea työnteon ulkopuolista aikaansa ahkerasti oppikirjojen ääressä tai kerhojen kokouksissa, eivät teollistuvissa asutuskeskuksissa eivätkä maaseudullakaan. Iloa ja virkistystä elämään saatiin myös muilla tavoin. Se oli toki aivan ymmärrettävää. Ja muistettakoon edeltä, että liittotoimikunnan varajäsen V. J. Kostiainenkin antoi omalla tavallaan luvan yhdelle viikoittaiselle piipahdukselle tanssipaikkaan tai elokuvateatteriin.

Vuotuista ajankiertoa rytmittivät voimakkaasti niin maaseudulla kuin kaupungeissakin erilaiset perinteiset, kansanomaiset tapahtumat, kulloinkin ajankohtaiset, kalenterin mukaiset maalliset ja kirkolliset teemat, pääsiäisestä juhannukseen ja jouluihin. Maatalouden töillä oli omat rytminsä ja vakiintuneet taukopaikat. Kaikki ne tarjosivat perinteikkäitä yhdessäolon muotoja, tapoja ja käyttäytymismuotoja. Samalla niihin liittyi moninaisin tavoin jakautuneessa maassa myös enemmän tai vähemmän yhdenmukaistavaa painetta tai vähintäänkin houkutusta. Samaa vaikutusta oli myös kansakoululaitoksessa tai toisaalla miesten jokaisen ikäluokan varusmieskoulutuksessa.

Suven aikana saatettiin maalla tavata viikonloppuisin kyläkeinulla tai jossakin tansseissa paikallisen pelimannin säestämänä. Yleisurheiluakin harrastettiin, ja jonkinlainen urheilukenttä raivattiin maastoon vaikkapa itse talkoovoimin. Pesäpallo oli erityisen suosittua suojeluskunnissa, mutta sitä pelattiin myös TUL:n seuroissa. Talvella hiihdettiin hohtavien hankien keskellä ja laskettiin mäkeä, jotkut pelasivat jääpalloa tai jääkiekkoakin.

Huvitoiminta oli vilkasta työväentaloillakin toverien kesken, ja siellä vappu, toukokuun ensimmäinen oli huomattava, perinteinen juhlapäivä; vaikka se ei vielä pitkään aikaan vapaapäivä ollutkaan. Tärkeitä olivat myös paikallisten järjestöjen vuosipäivät. Oman liikkeen kansanedustaja oli odotettu ja arvostettu vieras puhujana.

Monessa opintokerhossakin ymmärrettiin vaativien työviikkojen ja -kuukausien sopivan katkaisemisen tarve. Välillä järjestettiin pienimuotoisia ohjelmallisia, hauskoja kerhoiltoja tai sitten kauden päättäviä suurempia ohjelmallisia juhlatuokioita. Kaikki sellainen tarjosi virkistävää, iloista vaihtelua ja samalla houkutteli sekä rohkaisi mukana olleita itse esille, puhumaan, laulamaan, soittamaan tai muuten esiintymään, voimisteluryhmässä, kuorossa tai teatteriesityksessä. Sekin oli itsensä kehittämistä.